

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ, БІЗНЕСУ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: «Комплексна оцінка стану соціальної безпеки регіону»

Виконав: магістр II курсу, гр. УП-24-1м
спеціальності 051 «Економіка»
Стрельченко Володимир Сергійович

Керівник: д.е.н., проф.
Гапеева Ольга Миколаївна

Рецензент:

Дніпро – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет ЕКОНОМІКИ, БІЗНЕСУ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Освітній ступінь магістр

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

завідувачка кафедри

А.Л. Бикова

“ ” 2025 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Стрельченка Володимира Сергійовича

1. Тема роботи: «Комплексна оцінка стану соціальної безпеки регіону», затверджена наказом університету від «10» листопада 2025 р. № 948кс «Про затвердження тем кваліфікаційних робіт студентів 2 курсу освітнього ступеня «магістр» факультету економіки, бізнесу та міжнародних відносин».

Керівник роботи д.е.н., проф., Гапєєва Ольга Миколаївна

2. Строк подання магістром роботи «15» січня 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи: нормативно-правові документи, автореферати дисертацій, статті, монографії, підручники, навчальні посібники, матеріали періодичних видань, Інтернет-ресурси за темою дипломної роботи.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1) Теоретико-методологічні засади дослідження соціальної безпеки регіону; 2) Аналіз стану соціальної безпеки регіону; 3) Напрями підвищення рівня соціальної безпеки регіону.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): рисунок 2.8 Динаміка доходів місцевих бюджетів Дніпропетровської області, млн грн.; рисунок 2.9 Структура бюджету Дніпропетровської області за доходами, 2023 рік; рисунок 2.11 Динаміка чисельності населення Дніпропетровської області, тис людей; рисунок 2.15 Динаміка середньої заробітної плати у Дніпропетровській області за галузями, грн; рисунок 2.16 Відношення кількості вакансій до кількості шукачів роботи, зареєстрованих в Дніпропетровській службі зайнятості станом на 01 жовтня 2024 року, %; рисунок 2.20 Середній розмір призначеної пенсійної виплати станом на 01.10.2024 (в

розрізі регіонів), тис грн. таблиця 2.5 Основні показники про ЦНАП Дніпропетровської області на 01 січня 2025 року.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали, посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Дослідницький (розділ 1) Аналітичний (розділ 2) Проектний (розділ 3)	Гапєєва О.М., д.е.н., проф.		

7. Дата видачі завдання “11” листопада 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Затвердження теми кваліфікаційної роботи	11.11.2025	виконано
2	Підбір та систематизація науково-літературних джерел	12.11.2025 17.11.2025	виконано
3	Затвердження змісту та написання вступу до кваліфікаційної роботи магістра	18.11.2025 20.11.2025	виконано
4	Написання дослідницького розділу	21.11.2025 30.11.2025	виконано
5	Систематизація матеріалу для підготовки аналітичного розділу кваліфікаційної роботи	01.12.2025 03.12.2025	виконано
6	Підготовка аналітичного розділу роботи	04.12.2025 18.12.2025	виконано
7	Формування проектних рішень	19.12.2025	виконано
8	Написання проектного розділу роботи	20.12.2025 30.12.2025	виконано
9	Формування висновків дослідження	05.01.2026	виконано
10	Оформлення роботи відповідно до методичних рекомендацій	11.01.2026	виконано
11	Перевірка на плагіат	12.01.2026	виконано
12	Одержання відгуку наукового керівника	13.01.2026	виконано
13	Одержання рецензії на кваліфікаційну роботу	14.01.2026	виконано
14	Підготовка презентаційних матеріалів	15.01.2026	виконано
15	Подання кваліфікаційної роботи в екзаменаційну комісію	16.01.2026	виконано

Студент

_____ (підпис)

В. С. Стрельченко

Керівник роботи

_____ (підпис)

О. М. Гапєєва

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи магістра Стрельченка Володимира Сергійовича
на тему: «Комплексна оцінка стану соціальної безпеки регіону»

Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3-х розділів, висновків і пропозицій. Робота викладена на 83 сторінках, містить 9 таблиць, 22 рисунки. Список використаних джерел містить 69 найменувань.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню стану соціальної безпеки регіону в умовах воєнного стану. Актуальність теми зумовлена зростанням соціальних ризиків, поглибленням соціально-економічних дисбалансів, посиленням міграційних процесів і підвищенням навантаження на регіональні системи соціального захисту населення.

Метою роботи є комплексна оцінка стану соціальної безпеки регіону та обґрунтування напрямів підвищення її рівня з урахуванням сучасних соціально-економічних викликів. У роботі розкрито сутність соціальної безпеки та її місце в системі національної й регіональної безпеки, проаналізовано ключові індикатори соціальної безпеки та ефективність соціальної інфраструктури Дніпропетровської області.

Узагальнено вітчизняний і зарубіжний досвід забезпечення соціальної безпеки та обґрунтовано практичні напрями її підвищення на регіональному рівні. Практичне значення роботи полягає в можливості використання отриманих висновків і рекомендацій у діяльності органів регіональної влади та місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі.

Ключові слова: соціальна безпека, регіон, соціальна політика, воєнний стан, соціальна інфраструктура, рівень життя населення.

ABSTRACT

master's thesis Strelchenko Volodymyr

on the topic “Comprehensive assessment of the state of social security in the region”

Diploma thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions and suggestions. Master's thesis is described on 83 pages containing 9 tables, 22 figures. References contain 69 items.

The qualification thesis is devoted to the study of the state of social security of a region under martial law. The relevance of the topic is determined by the growth of social risks, the deepening of socio-economic imbalances, the intensification of migration processes, and the increased burden on regional social protection systems.

The purpose of the thesis is to provide a comprehensive assessment of the state of social security of a region and to substantiate directions for improving its level in view of current socio-economic challenges. The paper reveals the essence of social security and its place within the system of national and regional security, analyzes key indicators of social security, and assesses the effectiveness of the social infrastructure of the Dnipropetrovsk region.

Domestic and foreign experience in ensuring social security is summarized, and practical directions for improving it at the regional level are substantiated. The practical significance of the thesis lies in the possibility of using the obtained conclusions and recommendations in the activities of regional authorities and local self-government bodies, as well as in the educational process.

Keywords: social security, region, social policy, martial law, social infrastructure, standard of living.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ	10
1.1 Сутність соціальної безпеки та її місце в системі національної і регіональної безпеки	10
1.2 Фактори, обмеження та бар'єри реалізації соціальної політики в умовах воєнного стану	15
1.3 Механізми управління та оцінювання рівня соціальної безпеки населення регіонів	21
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ	30
2.1 Соціально-економічна характеристика регіону як об'єкта дослідження	30
2.2 Оцінка ключових індикаторів соціальної безпеки регіону	41
2.3 Аналіз ефективності соціальної інфраструктури Дніпропетровської області	49
Висновки до розділу 2	58
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ	60
3.1 Узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду забезпечення соціального захисту населення	60
3.2 Інструментарій подолання проблем соціальної вразливості населення Дніпропетровського ргіону	67
Висновки до розділу 3	72
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76

ВСТУП

Актуальність теми. Тенденція соціалізації економічних відносин упродовж тривалого часу зберігає стабільний характер.

В умовах воєнного стану в Україні її значущість істотно зростає на всіх рівнях економіки — від макроекономічного до індивідуального, що зумовлено ускладненням умов життєдіяльності держави загалом і окремих регіонів зокрема, які перебувають у неоднакових обставинах через перебіг бойових дій. Додатковим чинником виступають трансформації у діяльності суб'єктів господарювання, значна частина яких була змушена релокувати виробничі потужності, а також становище громадян, що зазнали впливу війни й відчують підвищений рівень соціальної незахищеності в процесі внутрішнього та зовнішнього переміщення. Регіони, які приймають переміщені підприємства й тимчасових мігрантів, поступово стикаються зі зростанням соціальної напруженості, пов'язаної з необхідністю формування сприятливого підприємницького середовища та забезпечення належної якості життя населення.

За таких умов проблематика соціальної безпеки на регіональному рівні набуває особливої актуальності та потребує своєчасних і обґрунтованих управлінських рішень, що зумовлює як практичну потребу в її забезпеченні у стратегічній перспективі, так і теоретичне підґрунтя для розроблення ефективних заходів. У цьому контексті ключового значення набуває оцінювання рівня соціальної безпеки регіонів, результати якого мають слугувати основою для формування стратегій її зміцнення та розвитку шляхом виявлення й мобілізації відповідних стратегічних резервів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема кваліфікаційної роботи відповідає науковій тематиці кафедри економіки та економічної безпеки. Наукові здобутки магістра отримані в межах студентської науково-дослідної діяльності на кафедрі за напрямом «Сучасні проблеми економічного розвитку України». Внесок автора полягає в узагальненні

теоретичних засад соціальної безпеки регіону, аналізі сучасного стану соціальної безпеки Дніпропетровщини в умовах воєнних викликів та обґрунтуванні напрямів підвищення соціальної безпеки регіону з урахуванням зарубіжного досвіду.

Метою роботи є комплексна оцінка стану соціальної безпеки регіону (на прикладі Дніпропетровської області) в умовах воєнного стану та обґрунтуванні практичних напрямів і інструментів підвищення рівня соціальної безпеки регіону в умовах воєнного стану.

Для досягнення цієї мети поставлені наступні **завдання**:

– Виходячи зі структури розділів, **коректні завдання мають бути такими**:

– Розкрити сутність соціальної безпеки та її місце в системі національної й регіональної безпеки.

– Визначити фактори, обмеження та бар'єри реалізації соціальної політики в умовах воєнного стану.

– Дослідити механізми управління та методичні підходи до оцінювання рівня соціальної безпеки регіону.

– Надати соціально-економічну характеристику регіону як об'єкта дослідження.

– Оцінити ключові індикатори соціальної безпеки регіону.

– Проаналізувати ефективність функціонування соціальної інфраструктури регіону.

– Узагальнити вітчизняний та зарубіжний досвід забезпечення соціальної безпеки населення.

– Обґрунтувати напрями та інструменти підвищення рівня соціальної безпеки регіону в сучасних умовах.

Об'єкт дослідження система соціальної безпеки регіону в умовах воєнного стану.

Предмет дослідження – соціально-економічні відносини, механізми, індикатори та інструменти формування, оцінювання й забезпечення соціальної безпеки регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціальної безпеки перебувала у фокусі уваги значної кількості науковців. Частина з них зосереджувалася на теоретико-категоріальних аспектах, зокрема уточненні змісту поняття «соціальна безпека» та виокремленні її видів, серед яких В. К. Антошкін [2], З. С. Варналій [7], Р. П. Підлипна [43], Є. А. Подольська, П. О. Назаркін [45]. Інша група дослідників приділяла увагу формуванню методичних підходів і практичних рекомендацій щодо оцінювання соціальної безпеки на різних рівнях економічної системи, зокрема О. О. Давидюк, Л. І. Ільчук [14], В. Д. Залізко [18], М. І. Копитко, М. В. Вінічук, М. Р. Верескля [26], Н. М. Краус [27], О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова та ін. [61], А. І. Магальяс [30], О. Поплавська [48], О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук [35].

У межах даного дослідження особливу увагу доцільно приділити працям учених, які розробляли підходи до оцінювання соціальної безпеки та визначення напрямів її забезпечення на регіональному рівні, зокрема Н. М. Борейко, С. П. Параниця [5], О. А. Мельникова [32], Б. О. Язлюк [64] та інших. Водночас трансформація умов підтримки та забезпечення соціальної безпеки, поява нових негативних чинників і загроз зумовлюють необхідність підвищення її рівня в кожному регіоні з урахуванням реального стану соціально-економічних відносин.

Методи дослідження. При написанні кваліфікаційної роботи було використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економічних процесів, зокрема аналіз і синтез; індукція та дедукція; системний і структурно-функціональний підходи; порівняльний аналіз; статистичні та аналітичні методи; графічні та табличні методи.

Основна частина. У першому розділі кваліфікаційної роботи сформовано ґрунтовне теоретико-методологічне підґрунтя дослідження соціальної безпеки регіону в умовах воєнного стану. Узагальнено сучасні методичні підходи до оцінювання рівня соціальної безпеки регіону та запропоновано використання інтегральної індикаторної системи, яка охоплює ресурсне забезпечення соціального захисту, ефективність діяльності інституцій, рівень задоволеності

населення соціальними послугами та показники якості життя.

У другому розділі кваліфікаційної роботи здійснено комплексний аналіз стану соціальної безпеки регіону на прикладі Дніпропетровської області, що дало змогу поєднати теоретичні положення з реальними соціально-економічними умовами розвитку території. Аналіз основних соціальних загроз показав, що ключовими чинниками дестабілізації соціальної безпеки регіону є наслідки повномасштабної війни, руйнування та зношеність інфраструктури, дисбаланси на регіональному ринку праці, дефіцит фінансових ресурсів, а також зростання соціальної напруженості в громадах. Додатково загострюються проблеми житлового забезпечення, доступу до медичних і реабілітаційних послуг, психологічної підтримки населення та інтеграції ВПО в місцеві соціально-економічні процеси

У третьому розділі кваліфікаційної роботи розроблено й обґрунтовано напрями підвищення рівня соціальної безпеки регіону в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення на прикладі Дніпропетровської області. У роботі доведено, що перспективи соціального розвитку слід розглядати як ключовий індикатор регіональної безпеки, оскільки саме вони відображають здатність регіону забезпечувати належну якість життя населення, адаптуватися до кризових умов і відновлювати соціально-економічний потенціал. Особливу увагу приділено формуванню інструментарію реалізації регіональної соціальної політики.

Практичне значення одержаних результатів дипломної роботи. полягає в тому, що запропоновані магістром висновки пропозиції та рекомендації можуть бути застосовані в діяльності органів соціального захисту населення, та використані у навчальному процесі закладів вищої освіти.

Апробація результатів роботи. Основні результати дослідження, викладені у кваліфікаційній роботі магістра.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3-х розділів, висновків і пропозицій. Робота викладена на 83 сторінках, містить 9 таблиць, 22 рисунки. Список використаних джерел містить 69 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

1.1 Сутність соціальної безпеки та її місце в системі національної і регіональної безпеки

Нині існує значна кількість підходів до трактування соціальної безпеки, узагальнення яких дає змогу виокремити низку концептуальних положень. Соціальна безпека перебуває у тісному взаємозв'язку з політичними, економічними, психологічними та культурними процесами, що відбуваються в суспільстві. Вона розглядається як складова економічної безпеки, яка, своєю чергою, є одним із ключових критеріїв оцінювання рівня національної безпеки держави [58]. Соціальна безпека також трактується як захищеність людини, суспільства та держави від реальних і потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз і забезпечується насамперед через правовий механізм захисту прав і свобод людини, життєво важливих інтересів суспільства, а також інструменти державної соціальної політики.

Соціальна безпека як важлива складова національної безпеки формується як соціальний феномен у процесі подолання суперечності між наявністю небезпек і потребою індивідів, соціальних груп та спільнот запобігати їм, мінімізувати або усувати їхні наслідки шляхом реалізації власних соціальних інтересів найбільш адекватними засобами [27].

Уперше поняття «соціальна безпека» було задекларовано в Копенгагенській декларації про соціальний розвиток, ухваленій у 1995 році під час Всесвітньої зустрічі на вищому рівні в інтересах соціального розвитку та добробуту людей. У цьому документі акцент зроблено на соціальних вимірах сталого розвитку та добробуту населення як передумовах досягнення глобальної соціальної стабільності й безпеки. Зокрема, у пункті 27 Декларації наголошується, що міжнародне співтовариство, Організація Об'єднаних Націй,

багатосторонні фінансові інституції, регіональні організації, органи місцевої влади та суб'єкти громадянського суспільства мають консолідувати зусилля й ресурси для зменшення соціальної нерівності, скорочення розриву між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, у межах глобальних дій, спрямованих на зниження соціальної напруженості та посилення соціальної й економічної стабільності та безпеки [25].

У процесі становлення України як незалежної унітарної держави та на сучасному етапі розвитку питання соціальної безпеки посідають важливе місце в системі державної політики, що закріплено в низці нормативно-правових актів. Конституція України заклала соціальну спрямованість економіки та гарантувала право кожного на достатній життєвий рівень [24]. Подальший розвиток ці підходи отримали в Концепції національної безпеки України 1997 року, Законі України «Про основи національної безпеки України» 2003 року, а також у Стратегіях національної безпеки 2007, 2012 і 2015 років, у яких соціальна сфера визначалась як одна з ключових складових захисту національних інтересів [53, 55]. Важливим кроком стало нормативне закріплення поняття соціальної безпеки в Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України 2007 року [50] та його уточнення в Методичних рекомендаціях 2015 року, де акцент зроблено на забезпеченні гідної якості життя та розвитку людського капіталу [51]. Подальше інституційне оформлення цих підходів відбулося із прийняттям Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» та Закону України «Про національну безпеку України» 2018 року, який визначив стратегічні засади державної політики у сфері національної, у тому числі соціальної, безпеки [52].

У науковій літературі поняття «соціальна безпека» трактується багатовимірно, що відображає складність і комплексність цього явища. Зокрема, її розглядають як стан захищеності соціальних інтересів від загроз і результат реалізації державної соціальної політики [28], як такий стан суспільства, що забезпечує нормальне демографічне, національне та соціальне відтворення [49]. Низка дослідників акцентує на правовому вимірі соціальної безпеки, визначаючи її як гарантований і реалізований на практиці стан, за якого держава

демократичними методами забезпечує гідний рівень життя та можливості задоволення базових потреб розвитку особистості [10]. Інші автори підкреслюють її зв'язок із системою соціального захисту та ефективністю відповідних заходів щодо протидії загрозам національній безпеці у соціальній сфері [36], а також зі стійкістю соціальної системи та здатністю людини й суспільства протистояти чинникам підвищеного соціального ризику [60]. Соціальна безпека також трактується як умова збереження і розвитку людського потенціалу, забезпечення соціальної злагоди та цілісності суспільства [22], як різновид безпеки, тісно пов'язаний із психологічним станом населення [39], або як сукупність заходів і технологій, спрямованих на підтримку та розвиток соціальної системи держави [46].

Узагальнюючи ці підходи, соціальну безпеку доцільно розглядати як стан гарантованої правової та інституційної захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує належний рівень життя, людський розвиток і соціальний прогрес [59, 42].

Основні засади соціальної безпеки на законодавчому рівні визначено Конституцією України, Концепцією (основами державної політики) національної безпеки, Законом України «Про основи національної безпеки України» та іншими нормативно-правовими актами. Реалізація державної політики у сфері соціального захисту й соціальної безпеки покладена на центральний орган виконавчої влади — Міністерство соціальної політики України.

Соціальна безпека безпосередньо зумовлюється ефективністю соціальної політики держави, яка виступає ключовою гарантією захисту соціальних інтересів особи, суб'єктів господарювання, суспільства та держави на національному й регіональному рівнях від внутрішніх і зовнішніх загроз. Відтак забезпечення та гарантування соціальної безпеки на всіх рівнях управління є одним із пріоритетних завдань державної соціальної політики.

З урахуванням ієрархічної декомпозиції соціальної безпеки в наукових дослідженнях основна увага зосереджується на її аналізі на державному рівні,

рівні окремої особи (населення) та регіональному рівні. Натомість проблематика соціальної безпеки на рівні суб'єктів господарювання залишається порівняно недостатньо опрацьованою в науковій літературі.

Соціальна безпека регіону, специфіка її забезпечення та визначальна роль економічного складника зумовлюють необхідність аналізу соціальних загроз і проблем на регіональному рівні крізь призму соціально-економічної безпеки регіону [1]. Остання формується під впливом сукупності внутрішніх і зовнішніх умов та ресурсів, які забезпечують сталий розвиток суспільства і підвищення якості життя населення, сприяють динамічному економічному зростанню, структурній трансформації галузей, задоволенню потреб суспільства, держави й особистості, а також підтриманню конкурентоспроможності на внутрішніх і зовнішніх ринках, що мінімізує ризики та загрози [1].

Соціально-економічна безпека регіону визначається як такий стан його розвитку, за якого забезпечується захист території від дестабілізуючого впливу внутрішніх і зовнішніх факторів і створюються умови для сталого та стійкого розвитку, що ґрунтується на ефективному функціонуванні регіональної економіки та належному правовому забезпеченні соціальних стандартів, прав і свобод людини [2]. Досягнення соціально-економічної безпеки на регіональному рівні можливе лише за умови узгодження та врахування інтересів усіх суб'єктів регіонального розвитку — бізнесу, галузей, територіальних громад і населення.

Соціальну безпеку регіону доцільно розглядати як динамічну систему, що відображає взаємодію та узгодження дій суб'єктів і об'єктів соціальної політики держави, спрямованих на управління соціально-економічними процесами, забезпечення соціальної стабільності, нейтралізацію внутрішніх і зовнішніх, явних і прихованих загроз, стимулювання соціального розвитку на регіональному рівні та підвищення якості життя населення.

Суб'єктами соціальної безпеки регіону виступають держава в особі місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування, регіональні органи виконавчої та судової влади, а також суспільство, соціальні інститути й громадські організації.

Об'єктами соціальної безпеки є населення регіону та його соціальна структура, окремі групи й верстви, що потребують соціального захисту і підтримки, регіональна соціальна політика та складові соціальної інфраструктури.

Соціальна безпека регіону характеризується динамічністю та формується під впливом широкого спектра внутрішніх і зовнішніх чинників, процесів і явищ. Серед зовнішніх факторів ключове значення мають загрози національній безпеці України, зокрема анексія Криму, воєнний конфлікт на Донбасі, повномасштабне вторгнення росії у 2022 році, міжетнічні й міжконфесійні протиріччя, політична нестабільність у державі та глобальному середовищі. Вагомий вплив також справляють кризові явища і структурні трансформації в національній економіці, рівень добробуту населення, демографічна структура країни, стан ринку праці та зайнятості, інтенсивність міграційних процесів, рівень дотримання конституційних прав і свобод людини, стан правової справедливості та законності, ефективність соціальної політики, а також функціонування системи охорони здоров'я і медичного обслуговування.

В умовах воєнного стану в Україні внутрішні чинники впливу на соціальну безпеку регіонів набувають особливої гостроти та специфічних рис. До ключових з них належать ступінь адаптації регіональної системи управління до завдань державної соціальної політики з урахуванням воєнних викликів, рівень економічної стійкості регіону та здатність суб'єктів господарювання функціонувати в умовах руйнування виробничої інфраструктури й релокації підприємств. Важливу роль відіграють зміни демографічної структури, зумовлені масовим внутрішнім переміщенням населення, стан регіонального ринку праці та можливості працевлаштування внутрішньо переміщених осіб і ветеранів. Суттєвий вплив також мають рівень розвитку та навантаження на соціальну інфраструктуру, доступність і якість медичних та освітніх послуг в умовах дефіциту ресурсів, безпекова ситуація та криміногенна обстановка, а також загострення екологічних проблем, пов'язаних із воєнними діями.

В умовах воєнного стану кожний етап формування соціальної безпеки

регіону набуває специфічних особливостей планування та організації. До них належать насамперед забезпечення територіальних інтересів населення з урахуванням безпосередніх воєнних загроз, особливо у прифронтових і прикордонних регіонах України, а також подолання ризиків суб'єктивно-функціонального характеру, спричинених недоліками управлінських рішень в умовах кризового регулювання. Додатково посилюється вплив інтеграційних і глобалізаційних процесів, зокрема у сфері міграції, ринку праці та соціального захисту, що вимагає розроблення й реалізації спеціальних антикризових та стабілізаційних заходів у межах регіональної соціально-економічної політики з урахуванням воєнних реалій.

1.2 Фактори, обмеження та бар'єри реалізації соціальної політики в умовах воєнного стану

Історичні особливості формування соціальної політики України зумовлені її розвитком у межах радянської моделі, що спричинило накопичення системних проблем у різних сферах. Відсутність послідовних і дієвих реформ у період трансформацій не дала змоги своєчасно модернізувати соціальну політику та сформувати ефективні механізми її реалізації.

На інституційному рівні соціальна політика України й досі значною мірою зберігає риси успадкованої радянської системи, орієнтованої на широкий спектр пільг, субсидій і соціальних виплат без належного врахування економічних можливостей, адресності та результативності їх застосування. Низький рівень таргетування соціальної підтримки, неефективне використання бюджетних ресурсів і відсутність чіткої пріоритетизації видатків призводять до розпорошення коштів і не забезпечують досягнення стратегічних цілей соціальної політики [57].

Водночас аналіз інституційних обмежень реалізації соціальної політики дає підстави виокремити чотири ключові групи таких обмежень (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Поточні інституційні обмеження реалізації соціальної політики
Джерело: [9]

Для уточнення й поглиблення характеристики зазначених обмежень доцільно сформуванати таблицю 1.1, у якій подати їх стислий опис та окреслити напрями необхідних змін.

Таблиця 1.1

Характеристика ключових інституційних обмежень реалізації соціальної політики та напрями необхідних змін

Інституційні обмеження	Опис	Пропоновані зміни
1	2	3
Невідповідність нормативно-правової бази	Соціальна політика України частково узгоджена з міжнародними нормами, але темпи повільні. Потребує перегляду програм соцзахисту, оновлення стандартів соцпослуг, системи критеріїв визначення потреб та закріплення в нормативних актах	Розробка критеріїв визначення потреб осіб у складних життєвих обставинах, законодавство щодо реєстру надавачів та отримувачів соцпослуг, прийняття нових законів про соцстрахування та пенсійне забезпечення
Бюрократичні перепони	Апарат Мінсоцполітики має розгалужену структуру, що ускладнює узгодження завдань та розподіл функцій. Необхідність формування пакетів документів для надання соціальних послуг також додає складнощів	Оптимізація структури Мінсоцполітики, впровадження цифрових рішень для обробки звернень, зменшення кількості документів для соцпослуг через цифровізацію

Продовження табл. 1.1

1	2	3
Відсутність координації між державними органами	Через неузгодженість пакети документів можуть подаватися через різні органи. Розвиток порталу «Дія» та впровадження ЄІССС забезпечують зручність, оптимізацію процесів та підвищення ефективності соціальної політики	Формування відповідних реєстрів, налагодження обміну даними між державними органами, розробка публічної версії Реєстру надавачів та отримувачів соцпослуг, впровадження порталу соціальних мереж Мінсоцполітики
Низький рівень професійної підготовки кадрів	Наявність широкого вибору онлайн навчання для розвитку фахівців соціальної сфери. Навчальні проекти охоплюють міжнародне гуманітарне право, психологічну та юридичну допомогу, основи психологічної підтримки та інші важливі теми	Розробка і впровадження навчальних програм, тренінгів IREX для психосоціальної підтримки ветеранів, опанування методичних засобів роботи. Метою є створення методичних порад та підтримка через регіональні центри соціального захисту населення

Джерело: [9]

Інституційні обмеження формують системний комплекс викликів, що стримує ефективність застосування інструментів соціальної політики, тому їх подолання є критично важливим для створення підґрунтя як для реформування системи, так і для впровадження дієвих та результативних механізмів. Визначені обмеження перебувають у тісній взаємодії з трьома ключовими поточними бар'єрами — економічними, політичними та корупційними.

Економічні бар'єри пов'язані з обмеженістю бюджетних ресурсів, що ускладнює повне й своєчасне фінансування соціально значущих проєктів і програм, оскільки пріоритет надається потребам оборонної сфери, що зумовлює скорочення та жорстку пріоритетизацію видатків на соціальну політику. Політичні бар'єри мають більш невизначений і нестабільний характер, обумовлений тривалістю воєнних дій та відсутністю чітких передумов для їх завершення.

У цьому контексті доцільним є аналіз можливих сценаріїв розвитку подій з оцінкою їх впливу на напрями реалізації соціальної політики та формування викликів її подальшого розвитку (рис. 1.2).

Ескалація	Військові успіхи України та внутрішні напруження в Росії призводять до агресивнішої російської військової стратегії. Війна ескалується по всій Україні, Росія безрозбірно атакує цивільну інфраструктуру. Застосовуються біологічні та хімічні агенти, значні втрати, ядерний примус застосовується. Економіка України скорочується, інфляція зростає, життєві умови погіршуються, зростає кількість внутрішньо переміщених осіб та біженців
Турбулентність	Хід військових дій інтенсифікується локально, нові регіони під атакою, особливо схід та південь, зростає використання приватних військових компаній. Київ піддається атакам, збільшується кількість нападів у росії. Економічна діяльність у зонах конфлікту серйозно порушена
Затяжна війна	Конфлікт залишається на поточному рівні, з незначними територіальними змінами. Аеробомбування продовжуються, фронти залишаються під постійним обстрілом. Економіка України бореться з високою інфляцією, зростає кількість ВПО
Перемир'я	росія та Україна досягають угоди про припинення вогню, рівень конфлікту знижується. Доступ до окупованих територій обмежений, економіка України починає відновлюватись. Зростає міжнародна підтримка реконструкції, але увага світової спільноти поступово слабшає

Рисунок 1.2 – Основні сценарії розвитку російсько-української війни

Джерело: [9]

Кожен із зазначених сценаріїв по-різному впливатиме не лише на напрями реалізації соціальної політики, а й на формування викликів її подальшого розвитку. Узагальнення відповідних впливів подано в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Напрями та виклики соціальної політики за ключовими сценаріями розвитку російсько-української війни

Сценарій	Напрями соціальної політики	Виклики розвитку соціальної політики
Ескалація	Захист прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженців. Забезпечення доступу до медичної допомоги та психологічної підтримки. Посилення співпраці з міжнародними гуманітарними організаціями	Обмежений доступ до гуманітарної допомоги. Психологічні травми населення. Зниження фінансових можливостей для відновлення. Погіршення житлових умов, зруйнована інфраструктура, дефіцит світла, тепла, води

Продовження табл. 1.2

Сценарій	Напрями соціальної політики	Виклики розвитку соціальної політики
Турбулентність	Розвиток місцевих програм підтримки постраждалих регіонів. Захист прав людини та протидія зловживанням. Посилення захисту прав та інтересів ВПО. Забезпечення базових потреб та доступу до послуг	Обмежений доступ до основних послуг. Порушення економічної діяльності в прифронтових регіонах. Високі ризики гуманітарних криз
Затяжна війна	Стабілізація інфляції. Реінтеграція ВПО та відновлення соціальної єдності. Розробка програм підтримки в умовах тривалого конфлікту.	Висока інфляція та економічні труднощі. Тривала дезінтеграція соціальної єдності. Скорочення фінансування соціальних програм.
Перемир'я	Впровадження програм відновлення та реконструкції. Інтеграція повернутого населення (біженців), розвиток інфраструктури та соціальних послуг. Зниження соціальної напруженості та політичної нестабільності	Нерівномірне економічне відновлення між регіонами. Напруженість у суспільстві через умови перемир'я чи замороження конфлікту. Дефіцит житла та основних послуг для осіб, які повернулися

Джерело: [9]

Узагальнюючи результати аналізу, доцільно виокремити чотири ключові групи загроз, що істотно ускладнюють ефективне впровадження соціальної політики в умовах воєнного стану, а саме фінансові, соціальні, технічні та безпекові. Кожна з цих груп має власну специфіку прояву, різний ступінь впливу на стабільність соціальної системи та відрізняється рівнем пріоритетності з огляду на актуальні потреби держави й населення. З метою систематизації зазначених загроз та визначення їх відносної значущості доцільно узагальнити їх у таблиці 1.3.

Отже, умови воєнного стану зумовлюють формування чотирьох базових типів загроз, що потребують урахування комплексу ключових викликів у процесі реалізації соціальної політики. Серед них пріоритетними є хронічний дефіцит державного бюджету, зростання залежності від міжнародної фінансової підтримки, збільшення чисельності осіб, які потребують соціального захисту, погіршення рівня життя та житлової забезпеченості, а також невизначеність,

пов'язана з тривалістю й інтенсивністю воєнних дій та внутрішньою нестабільністю.

Таблиця 1.3

Загрози, виклики та пріоритетність реалізації соціальної політики в умовах воєнного стану

Загрози	Ключові виклики	Пріоритетність
Фінансові	1. Значний дефіцит державного бюджету в умовах зниження ділової активності та посилення потреб оборонної сфери	Висока
	2. Залежність фінансування соціальних програм від міжнародних донорів	Висока
Соціальні	3. Збільшення чисельності ВПО, ветеранів, сиріт та осіб із інвалідністю	Висока
	4. Зниження рівня життя та забезпечення житлом	Висока
	5. Зниження рівня соціального захисту для вразливих категорій населення	Висока
Технічні	6. Недостатня цифровізація	Середня
	7. Технічні збої в системах соціального захисту	Середня
Безпекові	8. Вплив військових дій	Висока
	9. Внутрішня нестабільність	Висока

Джерело: [9]

У сучасних умовах реалізація соціальної політики відбувається за наявності суттєвих обмежень і бар'єрів, що не дають змоги повною мірою досягати її стратегічних цілей і забезпечувати належний рівень соціальних гарантій. Це зумовлено як безпосереднім впливом війни, так і накопиченими системними проблемами. Інституційні обмеження охоплюють чотири ключові групи: застарілість і невідповідність законодавчої бази, бюрократичні перешкоди, недостатню координацію між органами державної влади та низький рівень професійної підготовки соціальних працівників. Додатково виокремлюються економічні бар'єри, пов'язані з дефіцитом фінансування; політичні, зосереджені у безпековому вимірі та зумовлені воєнним станом; а також корупційні, що мають тривалий негативний вплив на ефективність інструментів соціальної політики.

У цьому контексті доцільно зосередитися на фінансових, соціальних, технічних і безпекових загрозах, кожна з яких генерує власний спектр викликів.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на пошук і обґрунтування дієвих механізмів і інструментів, здатних мінімізувати вплив зазначених загроз та забезпечити ефективну реалізацію соціальної політики в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

1.3 Механізми управління та оцінювання рівня соціальної безпеки населення регіонів

Поступальний розвиток України в цілому та її окремих регіонів неможливий без комплексного розв'язання соціальних проблем населення, урахування багатоманітності людських потреб, сприяння розвитку здібностей і творчого потенціалу особистості, формування умов для здорового способу життя та забезпечення суспільної стабільності. Лише за таких передумов стає можливим досягнення стійкого соціального прогресу.

Ключовою передумовою сталого функціонування держави та її регіональних підсистем є дієва система соціальної безпеки населення. Хоча ця теза загалом поділяється науковцями, політиками й практиками, єдиного концептуального підходу до розуміння сутності соціальної безпеки та механізмів її забезпечення досі не сформовано, що стримує ефективний розвиток відповідної системи, адже її цілісність і результативність залежать від узгодженості обраної концепції та адекватних інструментів реалізації. Аналіз світового досвіду засвідчує, що рівень соціальної безпеки значною мірою зумовлюється динамікою економічного й суспільного розвитку, соціально-демографічними характеристиками та рівнем життя населення [20].

Потреба у зміцненні соціальної безпеки населення зумовлена конституційними засадами розвитку держави, відповідно до яких Україна проголошена соціальною державою, а її політика орієнтована на створення умов для гідного життя та вільного розвитку людини. Реалізація цього

конституційного положення передбачає здійснення цілеспрямованої державної політики, спрямованої на формування соціально-економічного потенціалу, спроможного забезпечити належний рівень добробуту громадян [24].

У сучасних умовах соціально-економічний потенціал регіону формується переважно за рахунок двох основних джерел фінансування: власних фінансових ресурсів регіону, що розподіляються відповідно до визначених напрямів використання, а також коштів державного бюджету у формі регульованих субсидій за умови їх цільового застосування. Поряд із цим можливе залучення й інших джерел формування соціально-економічного потенціалу регіону, проте вони, як правило, мають нестабільний характер і враховуються лише в межах фактично отриманих обсягів у поточному періоді. До таких джерел належать фінансові ресурси підприємств і організацій, добровільні внески до регіонального бюджету, а також інші можливості залучення коштів і ресурсів для реалізації соціальних потреб регіону.

Варто підкреслити, що в окремих випадках доцільно спиратися не лише на соціально-економічний, а й безпосередньо на соціальний потенціал регіону. Йдеться про необхідність забезпечення достатньої спроможності медичних закладів для надання допомоги всім категоріям населення — як застрахованим особам, так і малозабезпеченим громадянам; гарантування виплати мінімального рівня пенсій та їх доведення до встановлених законодавством стандартів у разі невідповідності прожитковому мінімуму; створення умов для доступної оплати житлово-комунальних і транспортних послуг. Водночас важливим є формування сприятливого доступу населення до соціальних та інших індивідуальних інституцій, зокрема закладів культури й спорту, які відіграють вагомий роль у розвитку соціально-економічного потенціалу регіону [41].

Для більш повного врахування регіональних особливостей функціонування системи соціального захисту, зокрема різного рівня активності її суб'єктів, доцільним є запровадження інтегрального показника, який давав би змогу оцінювати ефективність організації соціального захисту населення та якість державного управління у цій сфері. Наразі відсутні чіткі критерії

визначення активності інших учасників системи соціального захисту — роботодавців, громадських організацій та органів місцевого самоврядування. Водночас актуальним залишається питання оцінювання рівня задоволеності населення організацією соціального захисту або, навпаки, ступеня його соціального невдоволення [20].

Варто зазначити, що серед чинників, що безпосередньо визначають потенціал особистості, провідне місце посідають рівень освіти, можливості кар'єрного зростання, матеріальний добробут, стан здоров'я та доступ до інших соціальних ресурсів. Соціальний потенціал оцінюється за сукупністю показників, зокрема доходом у розрахунку на одну особу, рівнем розвитку ключових галузей економіки, освітнім рівнем незайнятих фахівців, матеріальним становищем населення регіону, а також якістю медичних послуг та іншими характеристиками соціально-економічного розвитку [21].

Запропонований метод комплексного оцінювання рівня соціальної захищеності населення спрямований на усунення наявних недоліків, урахування сучасних змін, систематизацію чинних і запровадження нових критеріїв оцінювання функціональних та якісних характеристик організації системи соціального захисту. При цьому принципово важливо зважати на те, що критерії відображають об'єктивну спрямованість ефективності та мають нормативний характер, тоді як показники фіксують фактично досягнутий рівень розвитку [13]. У межах цього підходу доцільно виокремити чотири основні групи показників.

Перша група показників стосується забезпеченості системи соціального захисту необхідними ресурсами та рівня розвитку її інфраструктури. У цьому контексті доцільно аналізувати обсяги коштів, що спрямовуються з Державного бюджету України до адміністративно-територіальних одиниць на фінансування соціального захисту населення пропорційно чисельності жителів, зокрема на надання соціальної допомоги й пільг у межах регіональних програм соціальної підтримки. Особливої уваги потребує облік фінансових ресурсів з різних джерел, призначених для соціального захисту окремих категорій громадян, які його потребують, з урахуванням їх належності до обласних чи регіональних

пільговиків. Важливою складовою цієї групи є також показники рівня розвитку інфраструктури системи соціального захисту, зокрема наявність і спроможність установ соціального обслуговування та доступність для населення повного спектра соціальних послуг.

Друга група показників характеризує організацію діяльності суб'єктів соціального захисту населення. Передусім у її межах доцільно оцінювати ефективність роботи органів державної влади у сфері соціального захисту та їх територіальних підрозділів. Важливим є аналіз реалізації передбачених законодавством заходів соціального захисту, кадрового забезпечення, а також рівня організації інформаційної роботи з населенням. Окремий акцент слід зробити на оцінюванні розвитку соціального партнерства, якості взаємодії з органами місцевого самоврядування, профспілками, громадськими й благодійними організаціями, а також на визначенні активності неурядових структур, зокрема за кількістю громадян, залучених до добровільних організацій та об'єднань.

Третя група показників відображає рівень задоволеності населення якістю організації соціального захисту. Цей показник, що визначається насамперед за результатами соціологічних досліджень, за своїм змістом близький до поняття «соціального самопочуття», яке характеризує ступінь задоволеності людини окремими аспектами життєдіяльності та рівень упевненості у майбутньому. Опитування доцільно здійснювати на трьох рівнях: серед усього населення, мешканців окремої території та окремих соціальних груп, з урахуванням специфічних показників, притаманних кожній категорії. Так, для оцінювання соціального захисту багатодітних сімей або працівників органів внутрішніх справ розробляються спеціалізовані системи індикаторів. Вагомим доповненням до оцінювання є аналіз рівня соціальної напруженості, який може ґрунтуватися на методиці, запропонованій П. Чорнобаєм, де об'єктом дослідження виступають причини напруженості на рівні підприємства, а критеріями — суб'єктивні індикатори, зокрема задоволеність житловими умовами, забезпеченням дитячими закладами, можливостями для відпочинку, рівнем

оплати праці, а також побутовими та санітарно-гігієнічними умовами праці. Додатково можуть використовуватися результати контент-аналізу звернень громадян до органів державної влади [37].

Четверта група охоплює показники рівня та якості життя населення і ґрунтується на сукупності широко застосовуваних соціально-економічних індикаторів. У межах цієї групи доцільно враховувати рівень бідності, середню заробітну плату, вартість і структуру споживчого кошика, кількість домогосподарств, що отримують субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, та інші характеристики. Зазначені показники доцільно групувати за такими типами: узагальнювальні (зокрема обсяг національного багатства в розрахунку на одну особу), показники, що відображають рівень споживання населення, рух грошових коштів, соціальну диференціацію та умови життя.

Основою для формування цієї групи може слугувати система «Основних показників рівня життя населення», розроблена Центром економічної кон'юнктури та прогнозування при Міністерстві економіки України, яка включає 39 індикаторів, об'єднаних у сім розділів: узагальнювальні показники, доходи, споживання та витрати, грошові заощадження, накопичене майно і житло, соціальна диференціація, малозабезпечені верстви населення. Водночас доцільно враховувати й демографічні показники, аналіз яких дає змогу сформувати ефективну систему соціального захисту населення [54].

Соціальну захищеність населення доцільно розглядати як індикатор фактичного рівня реалізації заходів соціального захисту у динаміці за певний період часу. З цією метою необхідним є проведення щорічного моніторингу на основі розробленої моделі комплексного оцінювання. Аналіз отриманих показників дає змогу виявляти найбільш проблемні напрями функціонування системи та формувати обґрунтовані управлінські рішення. Крім того, такий підхід сприяє визначенню оптимального місця й ролі держави та інших суспільних інститутів у системі соціального захисту населення в найближчій перспективі.

У сучасних наукових і практичних підходах можна виокремити три базові

позиції щодо співвідношення державного та недержавного секторів у забезпеченні соціальної безпеки населення [17]. Перша з них передбачає домінуючу роль держави у розв'язанні проблем соціального захисту за мінімальної участі недержавного сектору та високого рівня централізації управлінських рішень. Друга позиція обґрунтовує необхідність розподілу повноважень у сфері соціального захисту між різними рівнями влади, водночас надаючи громадським організаціям допоміжну функцію. Третій підхід базується на принципі субсидіарності та передбачає активну й діяльну участь громадських організацій у вирішенні соціальних проблем на паритетних засадах із державою, що зумовлює залучення максимально широкого кола суб'єктів, безпосередньо пов'язаних із потребами населення, до реалізації соціальної політики на всіх рівнях.

Окреслені підходи задають певний вектор еволюції системи соціального захисту населення, який послідовно реалізується через три стадії розвитку, що відповідають зазначеним позиціям.

З урахуванням наведених положень державний вплив у цій сфері має охоплювати такі ключові напрями: запобігання кризовим процесам в економіці та забезпечення стабілізації соціально-економічного стану країни; регулювання економічних процесів шляхом посилення контролю за цінами; удосконалення податкової системи та спрямування інвестицій у промисловий сектор; підвищення ефективності використання сформованого економічного потенціалу держави, її сировинних, матеріальних, фінансових і трудових ресурсів; упровадження прогресивних технологій; розвиток соціально-економічного потенціалу регіонів, здатного забезпечувати розв'язання як поточних, так і стратегічних соціально-економічних завдань; скорочення рівня безробіття та зростання доходів населення; а також активний розвиток цифровізації як основи глобальної конкурентоспроможності з метою формування кращих умов для життя населення й ведення підприємницької діяльності [17].

Таким чином, ефективність системи забезпечення соціальної безпеки визначається збалансованістю її складових, економічними можливостями

регіону та результативністю управлінських рішень, що забезпечують динаміку соціального розвитку населення. Важливо враховувати, що суспільний розвиток формується під впливом сукупності ринкових, виробничих, фінансових, правових і гуманітарних чинників. У їх межах визначається рівень задоволення потреб соціального забезпечення населення регіону, створюються передумови для оптимізації соціального потенціалу та посилення його впливу на економічний потенціал, а також для формування і розвитку прибуткових напрямів виробничо-економічної діяльності.

Управління соціальною безпекою регіонів потребує суттєвого оновлення. Передусім необхідно чіткіше окреслити об'єкт і суб'єкт управління, оскільки сама система управління може поєднувати риси як об'єкта, так і суб'єкта та функціонувати на кількох рівнях, зокрема внутрішньому й зовнішньому, охоплюючи управління ресурсними та інформаційними потоками, а також взаємодію з комерційними структурами. Наразі актуальною є потреба в поглибленому аналізі процесів формування й використання соціально-економічного потенціалу регіонів. Такий аналіз є необхідним не лише для розв'язання проблем окремих територій, а й для їх збалансування за показниками якості життя населення, що сприятиме зменшенню міграційних потоків, надмірної концентрації економіки в промислових комплексах і кількості містоутворювальних територій. У результаті це забезпечить вирівнювання соціально-економічного стану регіонів, реалізацію ідеї формування середнього класу та надання належної підтримки у вирішенні регіональних проблем бізнесу й соціального розвитку [69].

Одним із перспективних напрямів зміцнення соціальної безпеки є розвиток потенціалу соціального захисту населення шляхом удосконалення підходів до розвитку соціального потенціалу областей і впровадження методик оцінювання його використання на регіональному рівні. Це дає змогу з високою точністю визначати динаміку відповідних показників, виявляти їх спрямованість і регіональні диспропорції, що можуть негативно впливати на стабільність економічних процесів та природні механізми формування гідної якості життя

населення. Важливо, що застосування таких методів аналізу підвищує достовірність прогнозів і створює підґрунтя для забезпечення сталого довгострокового розвитку об'єкта дослідження. Додатковим напрямом оцінювання ефективності соціальної безпеки є використання рейтингових підходів.

Висновки до розділу 1

У першому розділі кваліфікаційної роботи сформовано ґрунтовне теоретико-методологічне підґрунтя дослідження соціальної безпеки регіону в умовах воєнного стану. Узагальнення наукових підходів дозволило обґрунтувати соціальну безпеку як багатовимірну та динамічну категорію, що посідає ключове місце в системі національної та регіональної безпеки й безпосередньо пов'язана з рівнем якості життя населення, розвитком людського потенціалу та ефективністю державної соціальної політики

У роботі встановлено, що соціальна безпека регіону формується під впливом комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких у сучасних умовах домінуючими є воєнні загрози, демографічні трансформації, масштабні міграційні процеси, дисбаланси ринку праці, обмеженість фінансових ресурсів і перевантаження соціальної інфраструктури. Доведено, що в умовах воєнного стану традиційні ризики соціальної безпеки суттєво посилюються та набувають нових форм, що ускладнює реалізацію соціальної політики на регіональному рівні

Аналіз інституційних обмежень та бар'єрів реалізації соціальної політики засвідчив наявність системних проблем нормативно-правового, організаційного, фінансового та кадрового характеру. Обґрунтовано, що їх сукупна дія знижує результативність соціального захисту населення, посилює соціальну вразливість окремих груп і потребує комплексного реформування механізмів управління

соціальною сферою

У межах розділу також узагальнено сучасні методичні підходи до оцінювання рівня соціальної безпеки регіону та запропоновано використання інтегральної індикаторної системи, яка охоплює ресурсне забезпечення соціального захисту, ефективність діяльності інституцій, рівень задоволеності населення соціальними послугами та показники якості життя. Такий підхід дає змогу забезпечити комплексність оцінювання, виявляти регіональні диспропорції та формувати обґрунтовані управлінські рішення в умовах підвищеної невизначеності.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

2.1 Соціально-економічна характеристика регіону як об'єкта дослідження

Для проведення дослідження скористаємось матеріалами розробленими у рамках проєкту Good Governance Fund «Регіональне відновлення», який фінансується UK International Development від уряду Великої Британії. Імплементатори проєкту Abt Global та KPMG в Україні «Оновлена Стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року» (2025 рік).

Дніпропетровська область розташована в південно-східній частині України, у басейні середньої та нижньої течії річки Дніпро, на перетині ключових автомобільних, залізничних і водних логістичних шляхів країни. Площа області становить 31 923 км², що відповідає 5,3 % території України. Адміністративним центром є місто Дніпро, розміщене на обох берегах річки Дніпро.

Область межує з Полтавською, Харківською, Запорізькою та Кіровоградською областями, а також із Донецькою областю, на території якої тривають активні бойові дії.

Дніпропетровська область була утворена 27 лютого 1932 року. У сучасних адміністративно-територіальних межах вона поділяється на сім районів, до складу яких входять 86 територіальних громад (рис. 2.1). Станом на 2023 рік серед них налічується 20 міських, 41 сільська та 25 селищних громад. На території області розміщено 13 міст обласного значення.

Економічний потенціал Дніпропетровської області ґрунтується на значних запасах природних ресурсів. Регіон забезпечує повний обсяг видобутку марганцевої руди в Україні завдяки Нікопольському марганцевому басейну, одному з найбільших у світі. Крім того, на території області зосереджені вагомні поклади залізної руди, вугілля, урану та інших корисних копалин, що зумовлює провідну роль регіону у видобувній промисловості.

Рисунок 2.1 – Адміністративні райони Дніпропетровської області: площа та населення, станом на 01.01.2022

Джерело: [63]

Загальна площа земельного фонду області складає 3 192,3 тис. га, з яких переважну частку — 78,7 % — займають сільськогосподарські угіддя (рис. 2.2). Вони використовуються для аграрного виробництва, включно з орними землями, пасовищами та сіножатями. Сільське господарство, зокрема вирощування зернових і технічних культур, а також розвиток тваринництва, є важливою складовою економіки регіону.

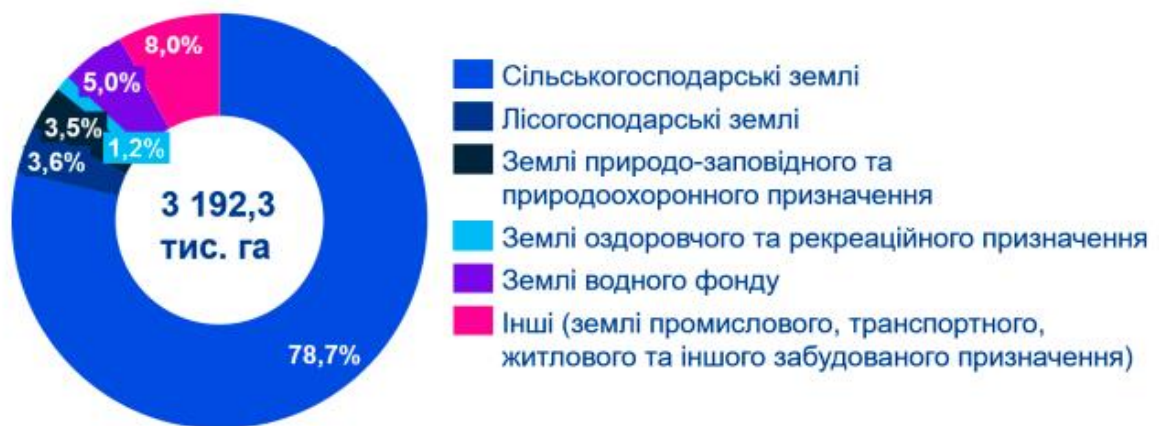

Рисунок 2.2 – Структура земельного фонду Дніпропетровської області, %

Джерело: [19, 63]

Основним джерелом водопостачання є річка Дніпро, однак руйнування Каховської ГЕС у 2023 році спричинило обміління Каховського водосховища, що ускладнило зрошення сільськогосподарських земель і активізувало ерозійні процеси ґрунтів. Воєнні дії також загострили екологічні проблеми регіону через пошкодження промислових об'єктів і інфраструктури, а також ризики

забруднення довкілля внаслідок розливів небезпечних речовин.

Незважаючи на суттєві виклики, інфраструктурний розвиток Дніпропетровської області триває.

У 2023 році Дніпропетровська область забезпечувала близько 11,6 % валового внутрішнього продукту України, а обсяг її бюджету залишався найбільшим серед усіх регіонів. Водночас економічний розвиток області й надалі зазнає впливу нестабільних чинників, зумовлених воєнною агресією російської федерації. На початковому етапі повномасштабної війни скорочення обсягів реалізації продукції в окремих секторах економіки перевищувало 20 %, однак завдяки здатності підприємств до адаптації вдалося зупинити спад і вже наприкінці 2023 року забезпечити перехід до позитивної динаміки. Особливо помітні результати продемонстрував агропромисловий комплекс, у якому рівень реалізації продукції перевищив довоєнні показники (рис. 2.3).

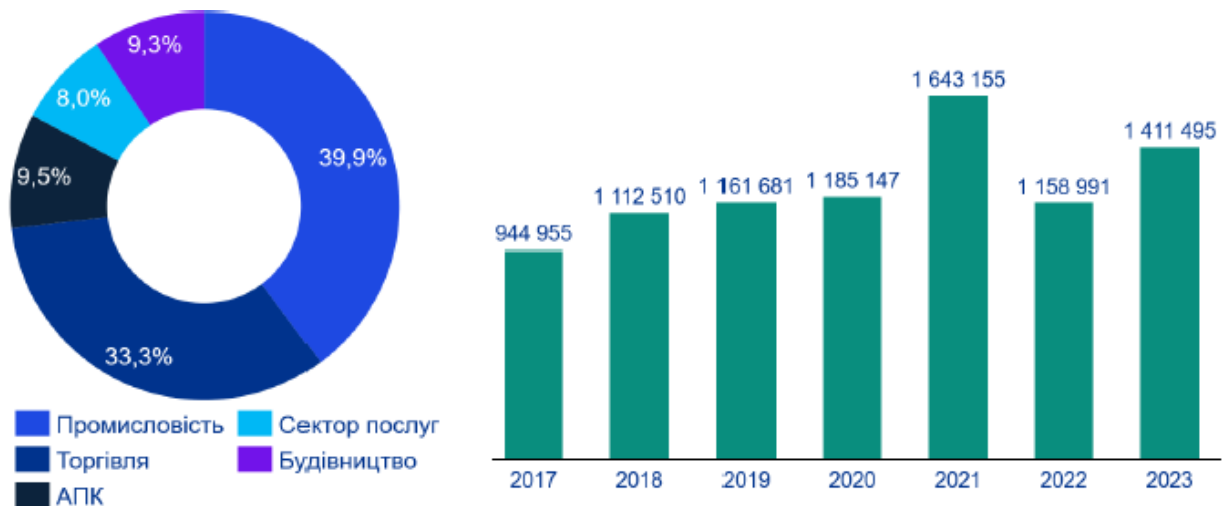

Рисунок 2.3 – Обсяг реалізованої продукції за секторами економіки за 2023 рік, млн грн

Джерело: [15, 63]

Дніпропетровська область є одним із найпотужніших індустріальних центрів України та володіє значним потенціалом для подальшого економічного розвитку держави. Водночас воєнні події суттєво ускладнили діяльність промислових підприємств регіону, і ці виклики залишаються вкрай актуальними. Динаміку обсягу реалізованої промислової продукції наведено на рис. 2.4.

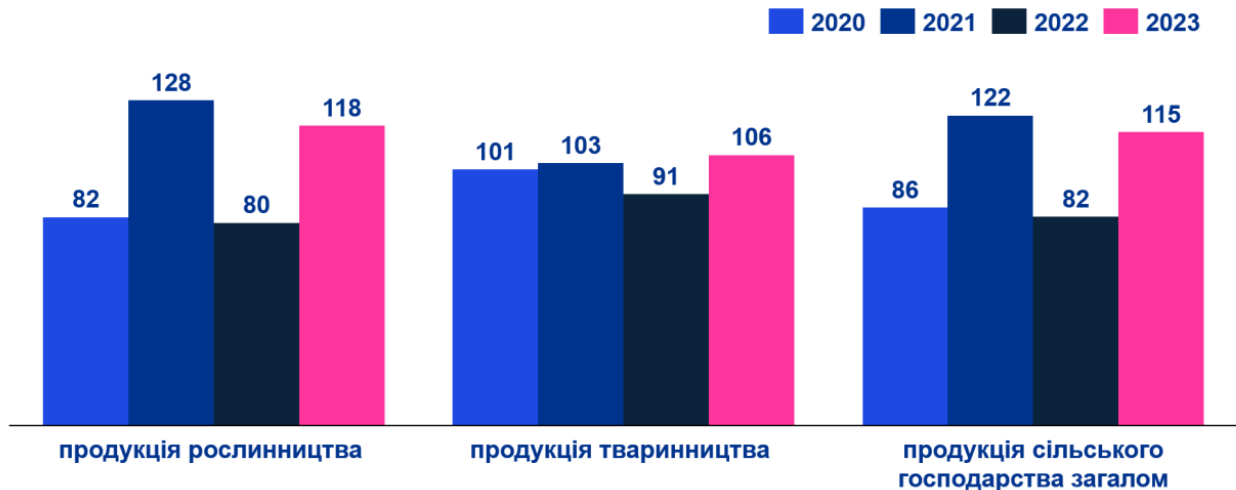
Рисунок 2.4 – Динаміка обсягу реалізованої промислової продукції
Дніпропетровської області, млрд грн

Джерело: [15, 63]

В економіці Дніпропетровської області провідними товаровиробниками традиційно залишаються промислові підприємства, зосереджені переважно в галузях металургії, гірничо-збагачувальної промисловості, хімічного виробництва та машинобудування. Підприємства машинобудівного сектору докладають зусиль для подолання проблем, зумовлених порушенням ланцюгів постачання матеріалів і комплектуючих для виробництва. Водночас підприємства хімічної промисловості належать до потенційно небезпечних об'єктів, які в умовах воєнного стану можуть створювати ризики техногенних катастроф, у зв'язку з чим окремі з них були змушені суттєво скоротити обсяги небезпечних виробничих процесів.

Аграрний сектор посідає вагоме місце в економіці регіону, забезпечуючи третю позицію за обсягами реалізованої продукції. У 2023 році цей показник становив 113,9 млн грн, що відповідає 8,8 % від загального обсягу по Україні. На території області здійснюють діяльність понад 4 тис. сільськогосподарських підприємств, зокрема близько 3,3 тис. фермерських господарств, а також близько 1,5 тис. фізичних осіб. Ключовим драйвером розвитку аграрного сектору залишається харчова промисловість, на яку припадає 64 % обсягу продажів і приріст на 33 % у 2023 році порівняно з попереднім роком. Водночас у сфері рослинництва обсяг реалізованої продукції досяг 38 млрд грн. Активне

впровадження сучасних технологій точного землеробства, розвиток інтенсивного садівництва й ягідництва, інвестиції в переробку сировини та орієнтація на внутрішній ринок України забезпечили загальний позитивний приріст виробництва на рівні 8,4 %.

**Індекс сільськогосподарської продукції характеризує рівень змін фізичного обсягу виробництва продукції сільського господарства, виробленої за періоди, що обрані для порівняння. Для розрахунку індексу використовуються обсяги продукції сільського господарства у постійних цінах.*

Рисунок 2.5 – Індеси сільськогосподарської продукції Дніпропетровської області (до попереднього року, %)

Джерело: [11]

Варто зазначити, що експорт сільськогосподарської продукції з початку повномасштабної війни зазнав скорочення внаслідок порушення логістичних ланцюгів, обмеженого доступу до морських портів та зростання транспортних витрат. Водночас окремі види продукції, зокрема зернові й олійні культури, і надалі залишаються важливими експортними позиціями області. У 2023 році обсяги експорту зернових зросли на 10 % порівняно з 2022 роком завдяки високим показникам урожайності, однак їхня частка в загальній структурі експорту регіону зменшилася. У цих умовах область поступово переорієнтовується на використання залізничних маршрутів та сухопутних шляхів для транспортування сільськогосподарської продукції.

За офіційними оцінками, станом на початок 2024 року у Дніпропетровській

області до 15 % сільськогосподарських угідь заміновано або перебуває під потенційною загрозою мінування, що робить їх використання та обробіток неможливими. Найбільш гостро ця проблема проявляється на територіях, які межують із зоною активних бойових дій, зокрема у східній частині регіону.

Далі буде проаналізовано експортний потенціал регіону та надано характеристику його імпоротної діяльності. Дніпропетровська область посідає провідні позиції серед регіонів України за обсягами експорту товарів і традиційно входить до числа лідерів зовнішньоекономічної діяльності. За підсумками 2023 року область увійшла до трійки регіонів-лідерів разом із Київською та Запорізькою областями.

Область формує вагомую частку загальноукраїнського експорту, обсяг якого у 2023 році становив близько 4,7 млрд дол. США, що відповідає 13 % від загального показника по Україні (рис. 2.6).

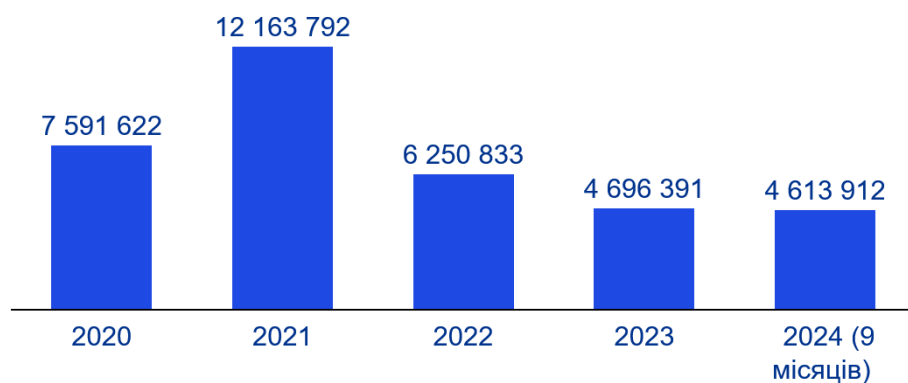

Рисунок 2.6 – Динаміка експорту Дніпропетровської області, тис. дол. США
Джерело: [63]

Основний внесок у експортні надходження забезпечують промислові галузі, зокрема металургія, виробництво хімічної продукції, машинобудування, а також аграрний сектор.

Водночас, попри домінування промислових товарів у структурі експорту, їхня динаміка протягом останніх п'яти років характеризується суттєвим скороченням. Натомість у сфері послуг найбільш перспективними напрямками експорту залишаються інженерні послуги та послуги зі створення програмного забезпечення, які продемонстрували найвищі темпи зростання.

Таблиця 2.1

Динаміка експорту за основними структурними товарами та послугами

Назва послуги	Експорт, млн дол. США					Приріст/ скорочення, %
Рік	2019	2020	2021	2022	2023	2019-2023
Інженерні послуги	5	5	5	10	13	184%
Послуги, пов'язані із створенням програмного забезпечення	34	36	36	51	54	59%
Жири та олії тваринного або рослинного походження	313	269	500	469	463	32%
Послуги вантажного автомобільного транспорту	8	11	11	6	8	6%
Вироби з чорних металів	666	521	764	685	577	-15%
Послуги з оброблення даних	27	23	27	21	19	-29%

Джерело: [16]

Понад 50 % виробленої промислової продукції спрямовується на зовнішні ринки, що забезпечує формування позитивного зовнішньоторговельного сальдо регіону. Ключовими напрямками експорту є країни Європейський Союз, зокрема Польща, Італія, Франція, Німеччина, Чехія, Словаччина, Іспанія, а також країни Азії, передусім Китай.

Таблиця 2.2

Секторальна структура експорту у 2023 році

Сектор	Загальний обсяг, млн дол. США	%, від загального обсягу регіону	%, від загального обсягу України
Промисловість	3830,0	78,9	27,9
АПК	824,2	17	3,6
Сектор послуг	157,6	3,2	1,9
Будівництво	42,3	0,9	9,5

Джерело: [16]

Частка експорту сільськогосподарської продукції становить близько 17 % від загального обсягу, що забезпечує їй друге місце в структурі експорту регіону. Запровадження морського коридору, створеного Україною, дало змогу аграрним і переробним підприємствам відновити стабільні товарні потоки з українських портів та забезпечити постачання продукції на світові ринки.

За підсумками 2023 року обсяг імпорту товарів до Дніпропетровської

області становив близько 4,6 млрд дол. США та характеризувався тенденцією до зростання, що зумовлено відновленням економічної активності, а також підвищеною потребою в енергоресурсах і сучасних технологіях. Загалом динаміка імпорتنих операцій залишалася відносно стабільною. Водночас у 2023 році область зберегла позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, оскільки обсяги експорту перевищили імпорт приблизно на 0,3 млрд дол. США. Показники імпорту Дніпропетровської області наведено на рис. 2.7.

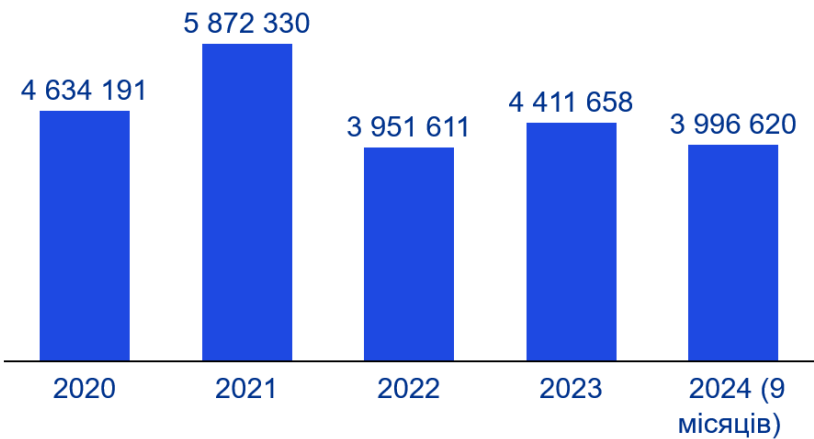

Рисунок 2.7 – Динаміка імпорту Дніпропетровської області, тис. дол. США
Джерело: [15, 63]

Основними торговельними партнерами Дніпропетровської області за імпортом є країни Європейського Союзу, США, Китай та Туреччина. Держави ЄС переважно постачають промислове обладнання й сучасні технології, тоді як Китай виступає важливим джерелом споживчих товарів та електроніки. У структурі імпорту домінують енергоресурси, зокрема нафта, газ і вугілля, а також машини та устаткування, хімічна продукція, метали й вироби металообробки.

Таблиця 2.3

Секторальна структура імпорту у 2023 році

Сектор	Загальний обсяг, млн дол. США	%, від загального обсягу регіону	%, від загального обсягу України
Промисловість	3 986,3	86,5	7,9
АПК	336,7	7,3	9,1
Сектор послуг	203,8	4,40	3,8
Будівництво	83,7	1,8	12,7

Джерело: [16]

У 2024 році для України загалом і для регіону зокрема актуалізувався суттєвий ризик скорочення обсягів внутрішнього виробництва коксівного вугілля та необхідність переходу на імпорتنі поставки. Внаслідок воєнних дій була призупинена частина потужностей з видобутку коксівного вугілля на одному з найбільших вугільних підприємств країни. За розрахунками GMK Center, у 2024 році частка шахтоуправління «Покровське» на ринку України становила близько 66 %. Це означає, що регіон може зіткнутися з необхідністю пошуку альтернативних джерел постачання до 2,5 млн тонн коксівного вугілля або коксу, що створює додаткові виклики для стабільного функціонування металургійного комплексу [3].

Фінансово-бюджетна ситуація Дніпропетровської області характеризується відносною стійкістю та високим рівнем доходів місцевих бюджетів. У рейтингу регіонів України за обсягами бюджетних надходжень у 2024 році область традиційно посідає одне з провідних місць, поступаючись лише місту Києву. Така позиція економічного лідерства зумовлена розвиненою промисловою базою, насамперед у сферах машинобудування, добувної та переробної промисловості, потужним аграрним сектором, а також інституційною спроможністю органів місцевого самоврядування ефективно формувати та виконувати місцеві бюджети.

Бюджет Дніпропетровської області за доходами у 2024 році становив 67713,4 млн грн, що відповідає 100,9 % до уточненого річного плану (рис.2.8).

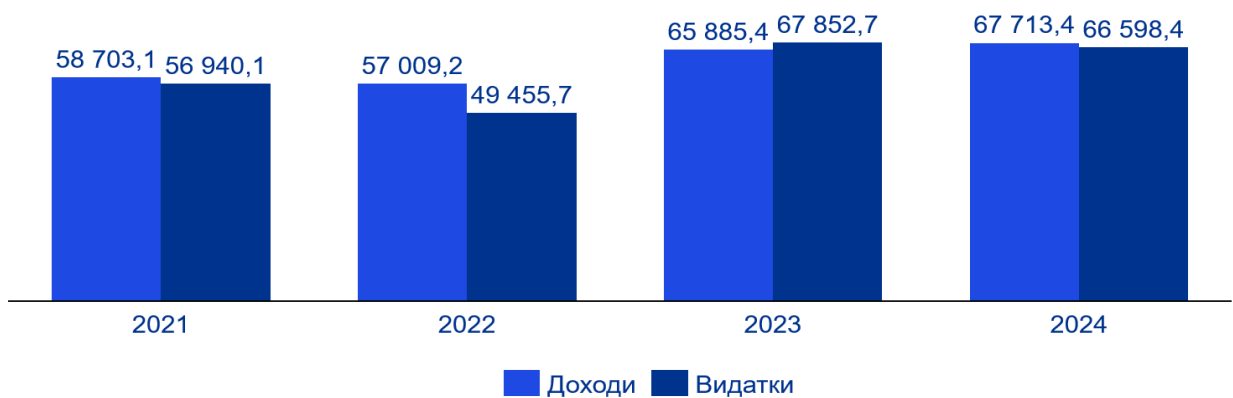

Рисунок 2.8 – Динаміка доходів місцевих бюджетів Дніпропетровської області, млн грн.

Джерело: [68]

Основну частку доходів бюджету формували податкові надходження, які забезпечили майже 75 % загального обсягу, тоді як офіційні трансферти становили близько 20 % бюджетних надходжень (рис.2.9).

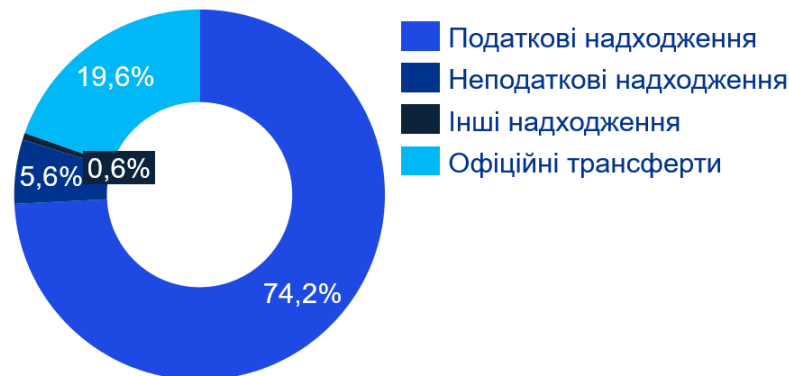

Рисунок 2.9 – Структура бюджету Дніпропетровської області за доходами, 2023 рік

Джерело: [68]

Податкові платежі займають домінуючу частку у формуванні власних доходів територіальних громад Дніпропетровської області та мають стабільний характер, оскільки надходження від місцевих податків і зборів зараховуються безпосередньо до бюджетів органів місцевого самоврядування. Найвагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів традиційно залишається податок і збір на доходи фізичних осіб, що підкреслює важливість подальших зусиль, спрямованих на створення якісних робочих місць органами місцевого самоврядування. Це, у свою чергу, сприятиме зниженню рівня бідності та зростанню добробуту населення області. У 2024 році обсяг надходжень податку на доходи фізичних осіб становив 28 790,2 млн грн, або 42,5 % річних надходжень. Другим за значенням джерелом став податок на майно, включаючи плату за землю та податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, надходження від якого у 2024 році склали 8 610,2 млн грн, або 12,7 %. Третє місце за обсягом і значущістю посідає єдиний податок, надходження від якого у 2024 році досягли 5 962,7 млн грн, що відповідає 8,8 % загального обсягу доходів.

Посилення ролі місцевих податків і зборів та збільшення їхньої частки у структурі власних доходів місцевих бюджетів є одним із ключових завдань,

визначених Урядом України, у реалізації якого безпосередньо зацікавлені органи місцевого самоврядування та інші учасники бюджетного процесу.

Рисунок 2.10 – Структура бюджету Дніпропетровської області за видатками, 2023 рік

Джерело: [68]

У структурі видатків місцевих бюджетів області у 2024 році найбільшу частку становили витрати на освіту — 35,6 %, економічну діяльність — 19,2 % та житлово-комунальне господарство — 13,8 %.

Таким чином, економіка області зазнає суттєвого тиску внаслідок воєнної агресії рф. Тривалі бойові дії істотно вплинули на регіональний господарський комплекс, що проявилось у скороченні обсягів виробництва, руйнуванні промислових потужностей і порушенні логістичних ланцюгів. Водночас здатність підприємств до адаптації дала змогу частково стабілізувати економічну ситуацію, насамперед в аграрному секторі, який у окремих напрямках навіть перевищив довоєнний рівень розвитку. Логістичні та інфраструктурні обмеження негативно позначилися на експортній діяльності, проте промислове виробництво, зокрема харчова галузь, продемонструвало позитивну динаміку. Разом із цим промисловість, що традиційно відіграє ключову роль в економіці області, зіткнулася з низкою серйозних проблем, зокрема падінням виробничих показників і труднощами з постачанням сировини та матеріалів, що ускладнило функціонування підприємств, передусім машинобудівної та хімічної галузей. Останні були змушені скоротити випуск потенційно небезпечної продукції через підвищені ризики техногенних аварій.

2.2 Оцінка ключових індикаторів соціальної безпеки регіону

Демографічна характеристика та зайнятість населення Дніпропетровської області формуються під впливом тривалих соціально-економічних трансформацій і воєнних викликів. Регіон традиційно вирізняється високою чисельністю та значною часткою міського населення, що зумовлено розвиненою промисловою базою й концентрацією виробництва у великих містах. Водночас демографічна ситуація характеризується негативними тенденціями, зокрема скороченням чисельності населення, старінням трудових ресурсів та зростанням міграційних процесів, які посилилися в умовах повномасштабної війни.

Упродовж останніх років чисельність населення Дніпропетровської області демонструє стійку тенденцію до скорочення, що загалом характерно для більшості регіонів України. За період з 2013 по 2022 роки кількість населення області зменшилася приблизно на 6 % (рис. 2.11).

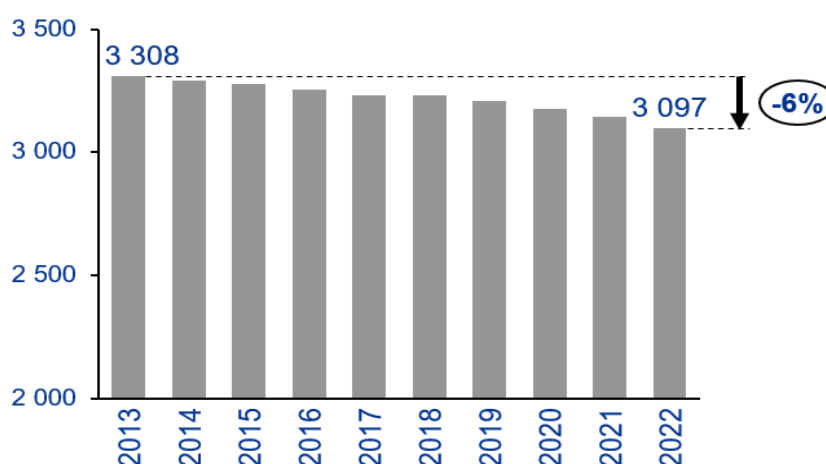

Рисунок 2.11 – Динаміка чисельності населення Дніпропетровської області, тис людей

Джерело: [33]

За даними Державної служби статистики України, у Дніпропетровській області, як і загалом по країні, чисельність жінок перевищує кількість чоловіків. Для регіону також характерна висока частка міського населення: понад 80 % мешканців проживають у містах, передусім у великих промислових центрах — Дніпрі, Кривому Розі, Кам'янському та Павлограді. Водночас частка сільського

населення й надалі зменшується, що відображає загальнонаціональні процеси урбанізації.

Станом на 1 січня 2022 року чисельність населення Дніпропетровської області перевищувала 3 млн осіб, з яких 1 680 750 становили жінки та 1 412 426 — чоловіки (рис. 2.12).

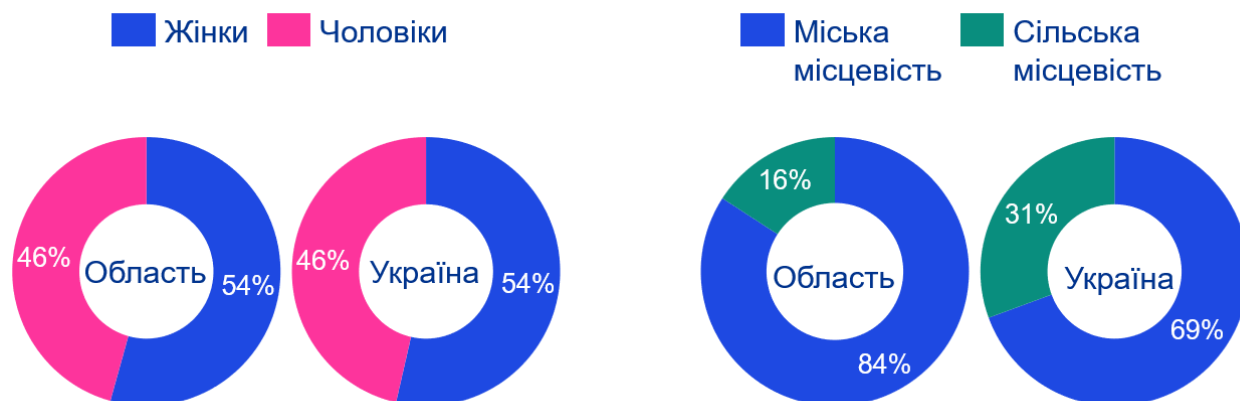

Рисунок 2.12 – Структура населення Дніпропетровської області та

України за статтю типом місцевості проживання

Джерело: [15, 63]

Статевий склад населення відповідає загальноукраїнським демографічним тенденціям, для яких характерною є перевага жіночого населення. Водночас специфічною рисою регіону є високий рівень урбанізації, оскільки більшість мешканців проживає у міських населених пунктах, що вирізняє Дніпропетровську область серед багатьох інших регіонів України. Попри домінування економічно активного населення, у області, як і в цілому по країні, простежується тенденція до поступового старіння населення (рис. 2.13).

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації Дніпропетровська область перетворилася на один із ключових центрів надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, релокації бізнесу, а також закладів вищої освіти й науково-дослідних установ із південного сходу України. Водночас, з огляду на прифронтовий статус регіону, зафіксований міграційний приріст формується переважно за рахунок внутрішньо переміщеного населення.

Рисунок 2.13 – Вікова структура та динаміка старіння населення
Дніпропетровської області станом на 2022 р. кількість людей

Джерело: [15, 63]

Дніпропетровська область є однією з найбільших приймаючих територій для внутрішньо переміщених осіб в Україні, насамперед із Харківської, Донецької та Луганської областей. За підсумками 2024 року регіон прийняв близько 11 % від загальної кількості зареєстрованих ВПО в країні. Станом на 31 березня 2024 року в області було зареєстровано приблизно 386 тис. внутрішньо переміщених осіб, серед яких 41 % становили жінки та 59 % — чоловіки; близько 57 % переселенців перебували у працездатному віці. Найбільша концентрація ВПО спостерігалася у містах Дніпро, де проживало близько 143 тис. осіб, та Кривий Ріг — близько 59 тис. осіб.

Ринок праці області зазнав істотних змін. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання Дніпропетровської області за видами економічної діяльності відображає галузеву спеціалізацію регіону та вплив структурних змін, зумовлених воєнними й економічними чинниками (рис. 2.14).

Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання Дніпропетровської області за видами економічної діяльності відображає галузеву спеціалізацію регіону та вплив структурних змін, зумовлених воєнними й економічними чинниками. Найбільша частка зайнятих традиційно зосереджена у промисловості, насамперед у металургії, гірничодобувній та переробній галузях, що формують основу регіонального ринку праці.

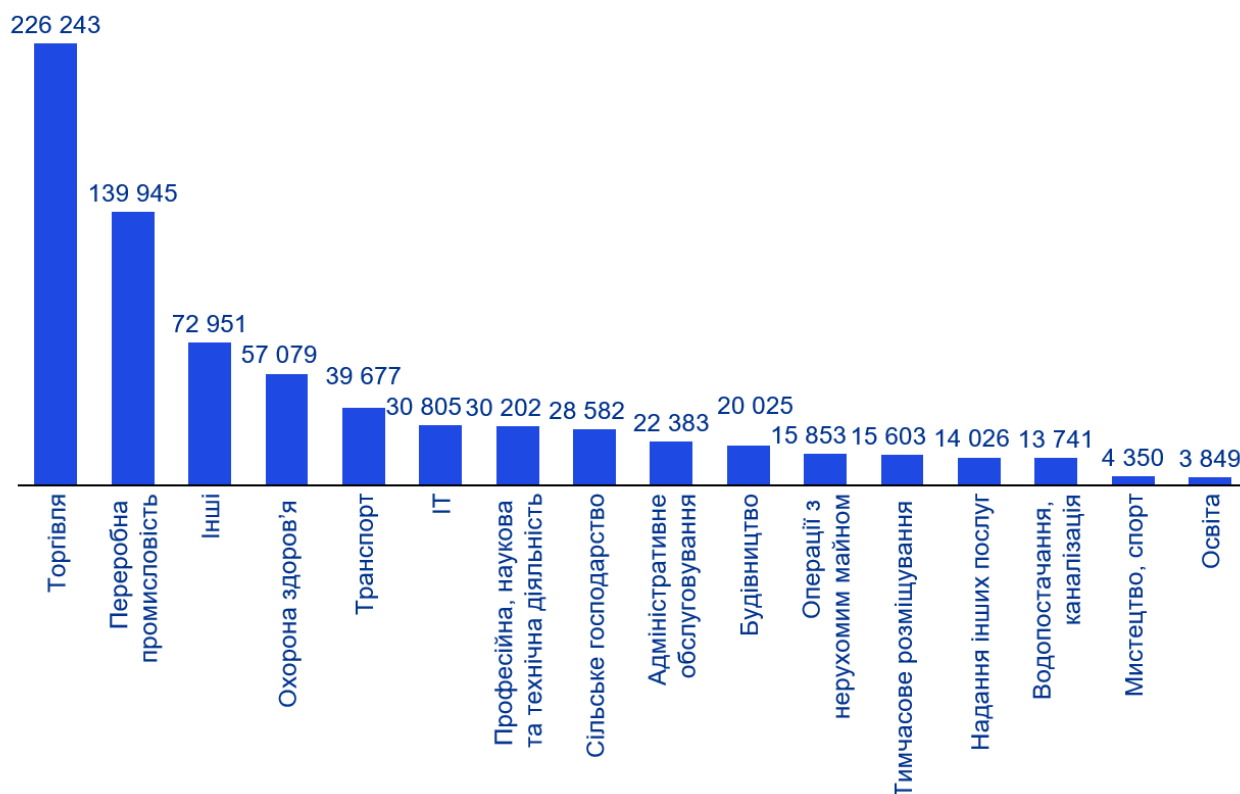

Рисунок 2.14 – Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності Дніпропетровської області станом на 2023 рік

Джерело: [15, 63]

Вагоме місце за чисельністю працюючих посідають торгівля, транспорт і логістика, а також сфера освіти та охорони здоров'я, значення яких зросло в умовах прифронтового статусу області та концентрації внутрішньо переміщених осіб. Сільське господарство забезпечує зайнятість переважно у сільських територіях, хоча його частка у загальній структурі зайнятості є нижчою порівняно з промисловими та сервісними секторами. Водночас останніми роками спостерігається поступове зростання зайнятості у сфері послуг, зокрема в ІТ, адміністративних, соціальних та гуманітарних напрямках, що свідчить про адаптацію економіки області до нових умов розвитку.

За даними Дніпропетровської обласної служби зайнятості, станом на 1 січня 2024 року серед зареєстрованих безробітних переважали жінки, частка яких становила 77,4 %, тоді як чоловіки склали 22,6 %. Середній рівень заробітної плати в області у 2023 році досяг 18 866 грн, що суттєво перевищує

середній показник по Україні, який становив 13 626 грн (2.15).

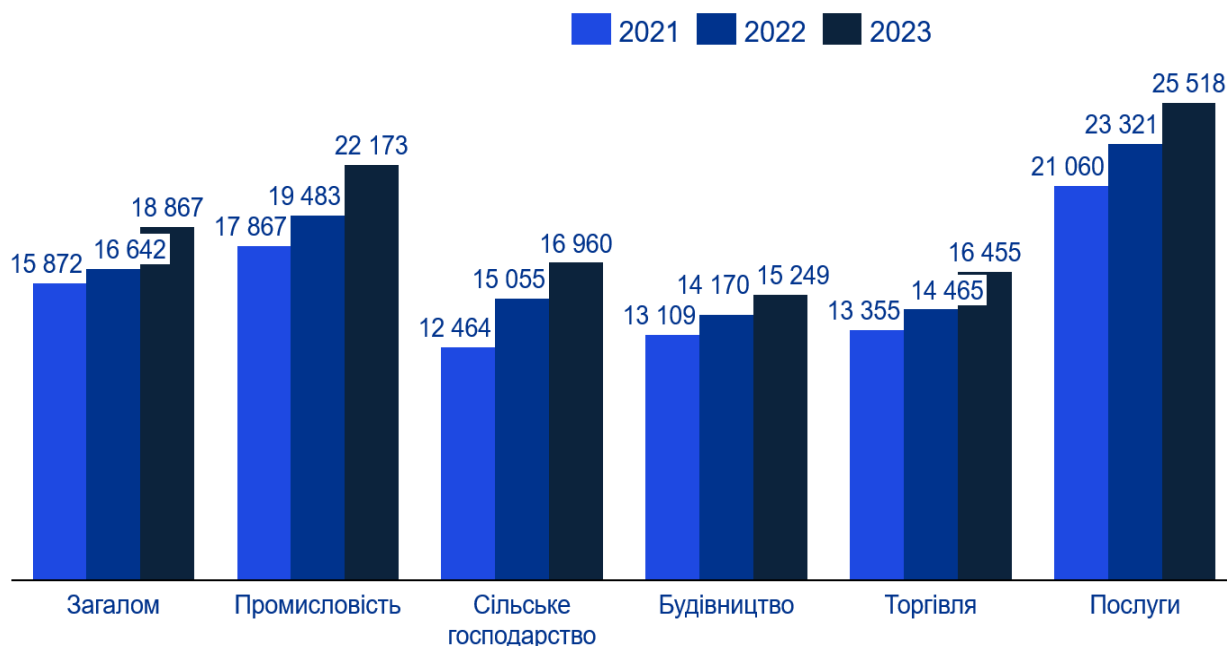

Рисунок 2.15 – Динаміка середньої заробітної плати у Дніпропетровській області за галузями, грн

Джерело: [63]

Загалом за підсумками 2023 року Дніпропетровська область демонструвала досить високі показники оплати праці порівняно із сусідніми регіонами: середня заробітна плата в Запорізькій області була нижчою на 15 %, а у Харківській — на 7 %.

Зміни, спричинені війною, істотно трансформували структуру ринку праці Дніпропетровської області. Прифронтове розташування регіону, міграція робочої сили та релокація бізнесу стали визначальними чинниками ускладнення ситуації із зайнятістю. Станом на жовтень 2024 року в області було зареєстровано 7 865 безробітних, що становить 7,7 % від їх загальної кількості в Україні. При цьому наявні вакансії забезпечують лише близько 53 % потреб безробітного населення, хоча за обсягами пропозиції робочих місць область посідає третє місце в країні, поступаючись лише Львівській та Київській областям (рис. 2.16).

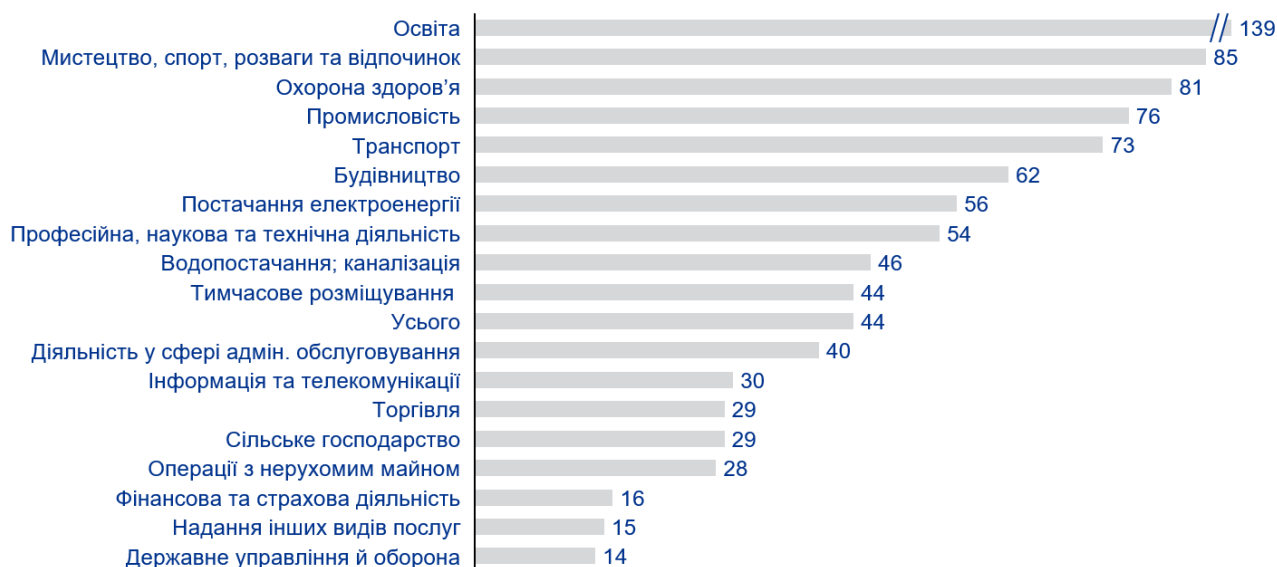

Рисунок 2.16 – Відношення кількості вакансій до кількості шукачів роботи, зареєстрованих в Дніпропетровській службі зайнятості станом на 01 жовтня 2024 року, %

Джерело: [15, 63]

Протягом 2023 року послугами служби зайнятості Дніпропетровської області скористалися майже 58 тис. громадян, при цьому допомогу по безробіттю отримували близько 10,6 тис. осіб. Дніпропетровщина також посідає провідні позиції у впровадженні урядової програми «Робота». За підсумками дев'яти місяців 2024 року за результатами розгляду заяв на отримання грантів, у тому числі мікрогрантів, для створення або розвитку власного бізнесу було ухвалено 335 позитивних рішень щодо заявників, які планують здійснювати підприємницьку діяльність у регіоні. Фактично надано грантову підтримку на загальну суму 86,4 млн грн, що, за рахунок державної допомоги, дозволить створити в області близько 670 нових робочих місць.

Малий і середній бізнес відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку Дніпропетровської області, забезпечуючи зайнятість населення, формування місцевих бюджетів і підвищення стійкості регіональної економіки в умовах воєнних викликів.

За результатами 2023 року фінансовий результат діяльності підприємств Дніпропетровської області до оподаткування (без урахування банківських

установ) становив 42,5 млрд грн, тоді як у 2022 році сальдо по регіону було від’ємним і дорівнювало –42,1 млрд грн. У 2023 році 73,9 % підприємств отримали прибутковий фінансовий результат до оподаткування в обсязі 94,1 млрд грн, водночас 26,1 % суб’єктів господарювання зазнали збитків на суму 51,6 млрд грн. Найбільша частка збиткових підприємств припадала на промисловість, де обсяг збитків становив 39,2 млрд грн (порівняно з 83,8 млрд грн у 2022 році), а також на підприємства й організації сфери освіти (33,1 %), операцій з нерухомим майном (35,2 %) та сфери мистецтва, спорту, розваг і відпочинку (46,3 %).

Таблиця 2.4

**Частки прибуткових та збиткових підприємств за розмірами
(% до загальної кількості підприємств)**

Розмір підприємств	2021		2022		2023	
	Частка підприємств, які одержали					
	Прибуток	Збиток	Прибуток	Збиток	Прибуток	Збиток
Великі підприємства	90,4	9,6	63,2	36,8	72,1	27,9
Середні підприємства	79,9	20,1	71,9	28,1	76,3	23,7
Малі підприємства	75,4	24,6	68,9	31,1	73,8	26,2
Усього	75,7%	24,3%	69,1%	30,9%	73,9%	26,1%

Джерело: [11]

Варто звзначити, що Дніпропетровська область входить до числа лідерів серед регіонів України за кількістю нових реєстрацій підприємницької діяльності у 2024 році. За даними Єдиного державного реєстру України, станом на перший квартал 2024 року в області було зареєстровано близько 6,8 тис. нових фізичних осіб — підприємців (ФОП).

Близько чверті новозареєстрованих фізичних осіб — підприємців здійснюють діяльність у сфері роздрібної торгівлі (рис 2.17).

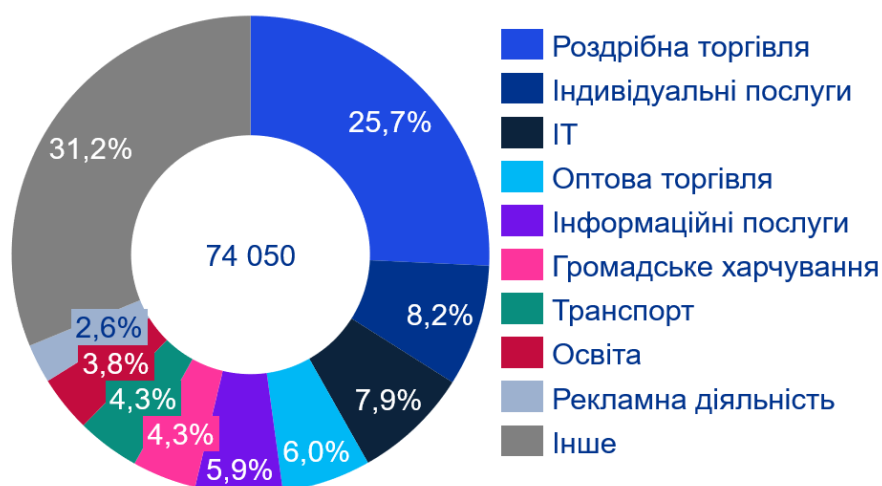

Рисунок 2.17 – Кількість нових ФОПів за напрямками діяльності, 2024 рік
Джерело: [38]

Серед інших найбільш затребуваних напрямів підприємницької активності серед українських підприємців також виокремлюються надання індивідуальних послуг та сфера комп'ютерного програмування.

Загальна оцінка бізнес-середовища у місті Дніпро за результатами опитування регіональних компаній, проведеного Європейською Бізнес Асоціацією [44], у 2024 році становила 2,20 бали за п'ятибальною шкалою, що дещо нижче порівняно з показником 2023 року, який дорівнював 2,25 бали.

Складними умови ведення бізнесу в регіоні у 2024 році назвали 75 % підприємців, тоді як ще 25 % оцінили їх як задовільні. Лише близько 20 % компаній працювали у повному обсязі, тоді як переважна більшість — 80 % — здійснювали діяльність із певними обмеженнями. Серед ключових викликів для бізнесу підприємці відзначають близькість до лінії фронту, проблеми, пов'язані з мобілізацією, а також труднощі із бронюванням працівників. У 60 % компаній у лавах ЗСУ перебуває до 20 % персоналу, у 25 % — від 20 до 30 %, ще у 5 % — від 30 до 40 % працівників, при цьому загалом у 90 % опитаних підприємств є співробітники, які були мобілізовані або пішли добровольцями. Додатковим суттєвим негативним чинником для промислового регіону залишаються перебої з електропостачанням, що ускладнює виробничі процеси.

2.3 Аналіз ефективності соціальної інфраструктури Дніпропетровської області

Соціальна інфраструктура Дніпропетровської області відіграє ключову роль у забезпеченні якості життя населення та підтриманні соціальної стійкості регіону в умовах воєнних викликів. Її розвиток відбувається під значним впливом безпекової ситуації, зростання кількості внутрішньо переміщених осіб і підвищеного навантаження на базові соціальні послуги. Водночас область зберігає відносно розгалужену мережу закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури та спорту, що дозволяє забезпечувати базові потреби населення навіть у кризових умовах.

Освітня інфраструктура регіону охоплює заклади дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти. У період повномасштабної війни значна частина закладів функціонує у змішаному або дистанційному форматі, із застосуванням цифрових освітніх платформ та укриттів для організації очного навчання. Окрему роль відіграє релокація закладів вищої освіти та наукових установ із прифронтових територій, що посилює освітній і науковий потенціал області, але водночас створило додаткове навантаження на інфраструктуру громад.

Дошкільна освіта. Наприкінці 2023 року в Дніпропетровській області функціонувало 968 закладів дошкільної освіти, з яких 676 становили ясла-садки, 148 — дитячі садки та 144 — інші типи дошкільних закладів. Переважна більшість установ (66,9 %) розміщена у міській місцевості, тоді як решта — у сільській. Загальна кількість вихованців у 2023 році становила 73,8 тис. осіб, з них у містах — 65,3 тис. (88,5 %), у сільській місцевості — 8,5 тис. (11,5 %).

Загальна середня освіта. На початок 2023/2024 навчального року в закладах загальної середньої освіти області навчалася 322,9 тис. учнів, а педагогічну діяльність здійснювали 26,3 тис. учителів. Порівняно з 2022/2023 навчальним роком чисельність учнів скоротилася на 5,6 %, а кількість педагогічних працівників — на 3,8 %.

Інклюзивне навчання. Станом на 2024/2025 навчальний рік у Дніпропетровській області активно розвивається інклюзивна освіта, спрямована на забезпечення рівного доступу до навчання для дітей з особливими освітніми потребами. У місті Дніпро функціонують 692 інклюзивні класи в закладах загальної середньої освіти, де навчаються 973 учні. Крім того, у 44 закладах дошкільної освіти міста створено 92 інклюзивні групи, які відвідує 181 дитина.

Професійно-технічна освіта. У Дніпропетровській області функціонує 57 закладів професійно-технічної освіти, у яких навчається понад 19 тис. здобувачів освіти. У 2023 році ці заклади прийняли на навчання 10,2 тис. осіб, що на 6,3 % більше порівняно з 2022 роком, однак усе ще на 12,1 % менше, ніж у 2021 році (рис. 2.18).

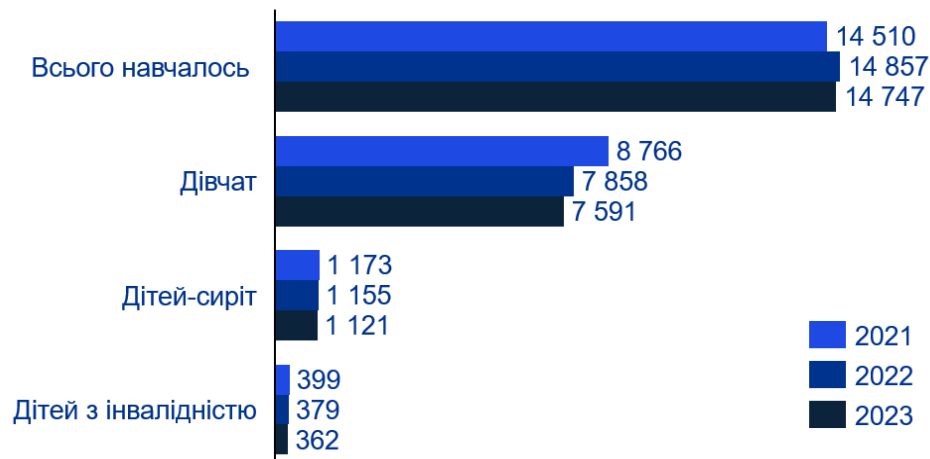

Рисунок 2.18 – Кількість учнів, слухачів у закладах професійної (професійно технічної) освіти (на кінець року; людей

Джерело: [11]

Система професійно-технічної освіти регіону забезпечує підготовку кваліфікованих фахівців для різних галузей економіки, зокрема технічних спеціальностей, будівництва й архітектури, автомобільного транспорту, сфери послуг, агропромислового комплексу, інформаційних технологій, охорони здоров'я та соціальної допомоги, а також легкої промисловості.

Варто зазначити, що станом на 1 січня 2025 року близько 40 % закладів професійно-технічної освіти Дніпропетровської області обладнані безбар'єрною інфраструктурою, що забезпечує доступність навчального середовища для осіб з інвалідністю.

Вища освіта. Дніпропетровська область є одним із провідних освітньо-наукових центрів України. У 2024 році до переліку ТОП-50 закладів вищої освіти за рейтингом SCOPUS увійшли сім закладів, розташованих у регіоні. На початок 2023/2024 навчального року в області функціонувало 29 закладів вищої освіти, у яких навчалося 82,4 тис. здобувачів, з них 35,2 % — за рахунок коштів державного бюджету; чисельність жінок серед студентів становила 36,2 тис. осіб. Вагомий внесок у розвиток освітнього середовища регіону забезпечують також релоковані заклади освіти: освітню діяльність здійснюють чотири заклади вищої та чотири заклади фахової передвищої освіти з Донецької та Луганської областей за участю близько 30 викладачів.

У 2023 році до закладів вищої освіти Дніпропетровської області було зараховано 18,5 тис. осіб, а випуск становив 15,6 тис. здобувачів. Фахову передвищу освіту у 33 закладах регіону здобували 39,4 тис. осіб, з яких 78,2 % навчалися за рахунок коштів державного бюджету; чисельність жінок серед здобувачів фахової передвищої освіти становила 16,5 тис. осіб.

Розподіл напрямків підготовки у системі освіти у 2023 році наведено на рис. 2.19.

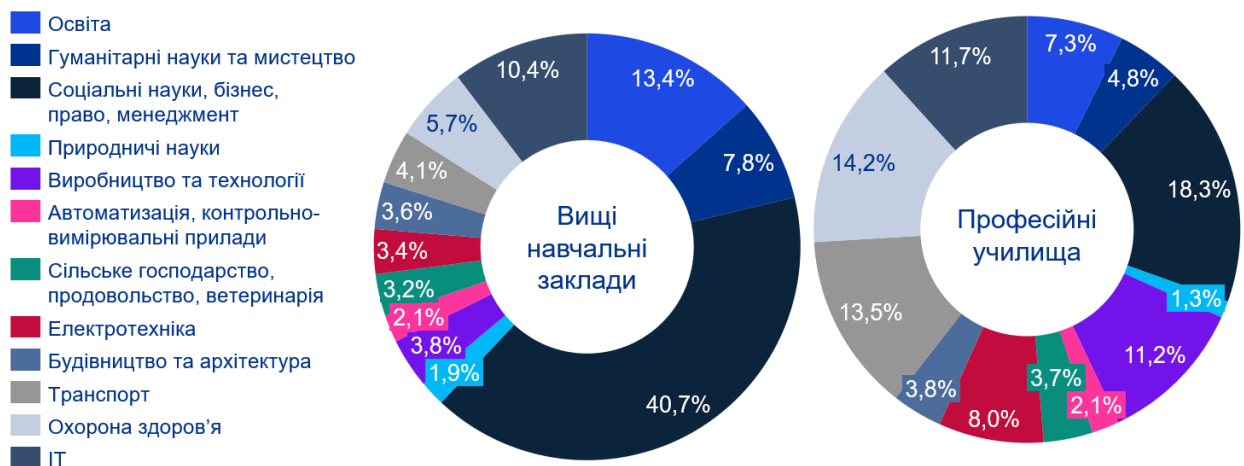

Рисунок 2.19 – Структура напрямків підготовки у 2023 році, %

Джерело: [16]

Варто зазначити, що упродовж 2022–2023 років до освітньої системи Дніпропетровської області було інтегровано близько 50 тис. дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб. В умовах воєнних дій частина закладів освіти

функціонує у змішаному форматі з активним використанням цифрових освітніх платформ, зокрема «Всеукраїнської школи онлайн». Станом на 1 січня 2025 року освіти в інклюзивних групах на всіх рівнях здобували 4 987 осіб. У сфері вищої освіти спостерігається скорочення кількості вступників, що зумовлено демографічною кризою та впливом війни, водночас рівень присудження наукових ступенів залишається відносно стабільним завдяки діяльності університетів і наукових установ. Загалом у 2023 році Дніпропетровська область демонструє позитивні зрушення у розвитку освітньої інфраструктури, незважаючи на складні безпекові й економічні умови.

Система охорони здоров'я є одним із пріоритетних елементів соціальної інфраструктури регіону. В умовах війни вона виконує не лише функції надання планової та екстреної медичної допомоги, а й забезпечує лікування поранених, реабілітацію військовослужбовців і цивільного населення, а також надання психологічної допомоги. У регіоні здійснюється відновлення та модернізація медичних закладів, розширюється мережа реабілітаційних центрів і впроваджуються інноваційні підходи до ментального здоров'я.

Упродовж 2022–2024 років у Дніпропетровській області особлива увага приділялася підвищенню якості медичного обслуговування, що передбачало впровадження нових ефективних методів лікування та профілактики, адаптованих до умов війни й кризових ситуацій. Пріоритетними напрямками стали розвиток реабілітаційної допомоги та використання інноваційних медичних технологій. Первинна медична допомога у 2024 році надавалася 231 суб'єктом господарювання, які працювали за договорами з Національна служба здоров'я України. Медичні послуги забезпечували 2 123 лікарі первинної ланки у 677 пунктах надання первинної медичної допомоги.

Станом на 1 липня 2024 року в Дніпропетровській області функціонували 66 центрів первинної медико-санітарної допомоги та 406 амбулаторій загальної практики сімейної медицини. У регіоні діє Єдина регіональна оперативно-диспетчерська служба, до складу якої входять два центри прийому викликів у містах Дніпро та Кривий Ріг. Крім того, функціонує мережа екстреної медичної

допомоги, представлена шістьма станціями швидкої медичної допомоги та 95 пунктами базування, що працюють за принципом екстериторіальності.

Спеціалізована медична допомога у 2024 році надавалася 142 комунальними підприємствами сфери охорони здоров'я області. Зазначені заклади здійснюють діяльність на підставі договорів із Національна служба здоров'я України та забезпечують населення необхідними медичними послугами відповідно до пакетів програми медичних гарантій.

Соціальний захист населення набув особливого значення у зв'язку зі зростанням чисельності вразливих груп, насамперед внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, осіб похилого віку та сімей з дітьми.

До ключових установ системи соціального захисту Дніпропетровської області належать п'ять районних і сім міських управлінь соціального захисту населення, які здійснюють координацію соціальних програм, контроль за наданням соціальних виплат та організацію соціальних послуг для мешканців регіону. Крім того, в області функціонують десять будинків-інтернатів і два центри реабілітації для осіб з інвалідністю, що забезпечують догляд, соціальну підтримку та реабілітаційні послуги для найбільш уразливих категорій населення.

Дніпропетровська область вирізняється серед сусідніх регіонів, зокрема Запорізької, Харківської та Полтавської областей, більшою кількістю внутрішньо переміщених осіб і розширеним спектром програм соціальної підтримки для ветеранів та малозабезпечених сімей. Обсяги субсидій і державної допомоги, що надаються в регіоні, є одними з найвищих в Україні, що свідчить про значне навантаження на систему соціального захисту та водночас про її відносну спроможність реагувати на сучасні виклики.

Окремої уваги потребує питання пенсійного забезпечення, оскільки станом на 2023 рік у Дніпропетровській області проживало близько 900 тис. осіб пенсійного віку. Середній розмір призначеної пенсійної виплати у жовтні 2024 року становив 6 435 грн, що визначає рівень соціальної підтримки значної частини населення регіону (рис. 2.20).

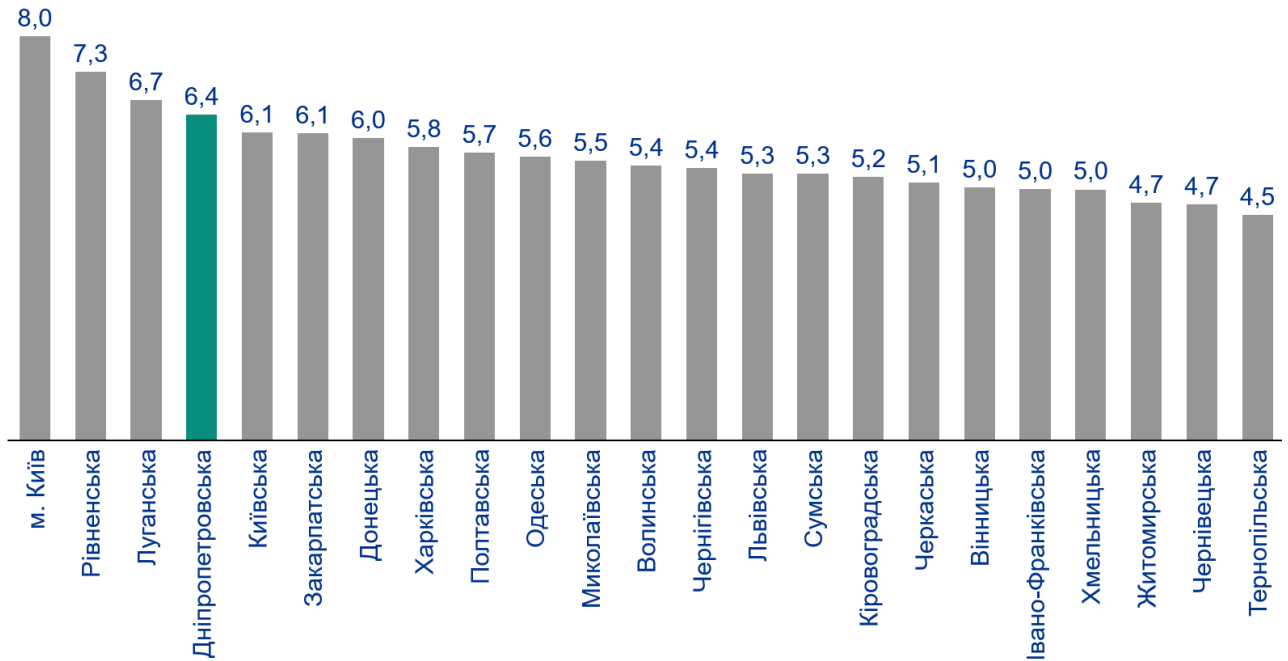

Рисунок 2.20 – Середній розмір призначеної пенсійної виплати станом на 01.10.2024 (в розрізі регіонів), тис грн.

Джерело: [40]

Соціальна підтримка осіб пенсійного віку в Дніпропетровській області спрямована насамперед на забезпечення доступу до необхідних медичних і соціальних послуг, створення належних умов для повсякденного життя та розширення можливостей для соціальної активності й інтеграції в суспільство.

Особи з інвалідністю становлять одну з ключових цільових груп соціальної політики регіону. За офіційними даними, станом на 1 січня 2023 року в області проживало понад 150 тис. людей з інвалідністю, які отримують соціальні виплати та мають доступ до спеціалізованих програм реабілітації. Понад 60 % закладів загальної середньої освіти обладнані інклюзивними класами, що забезпечує можливість навчання дітей з інвалідністю разом з іншими учнями. У регіоні діють спеціалізовані центри фізичної та психологічної реабілітації, а також передбачено щомісячні соціальні виплати, допомогу на медичні послуги, реабілітаційні заходи й забезпечення спеціальними засобами пересування.

Малозабезпечені сім'ї отримують державну підтримку у вигляді грошової допомоги та житлових субсидій. Реалізуються програми щомісячної допомоги на дітей із малозабезпечених домогосподарств, компенсації витрат на житлово-

комунальні послуги, а також заходи щодо забезпечення дітей одягом, навчальними матеріалами й харчуванням у закладах освіти. Для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, функціонують інтернатні установи, прийомні сім'ї та інші форми сімейного виховання.

Окремим напрямом соціальної політики є підтримка ветеранів війни та учасників бойових дій. Станом на 1 січня 2022 року в області налічувалося понад 40 тис. осіб цієї категорії. Соціальна допомога для них передбачає безоплатне медичне обслуговування в державних закладах охорони здоров'я, пільгове забезпечення лікарськими засобами, а також комплекс заходів медичної та соціальної підтримки, спрямованих на реабілітацію та адаптацію до мирного життя.

За даними Міністерство соціальної політики України, станом на 2024 рік у Дніпропетровській області було зареєстровано понад 386 тис. внутрішньо переміщених осіб. Основні напрями підтримки ВПО охоплюють надання щомісячної грошової допомоги, спрямованої на компенсацію витрат на житло та повсякденне проживання. Крім того, у регіоні функціонують центри підтримки, які забезпечують консультаційні послуги, сприяють працевлаштуванню, надають юридичну та психологічну допомогу. Значну роль у процесі інтеграції внутрішньо переміщених осіб у місцеві громади відіграють як державні, так і волонтерські ініціативи. Водночас для області залишаються актуальними низка проблем, зокрема дефіцит місць у реабілітаційних центрах, недостатній рівень фінансування розвитку інклюзивної інфраструктури та обмежений доступ до медичних послуг у сільській місцевості.

Адміністративні послуги. Станом на 1 січня 2025 року в Дніпропетровській області у кожній з 86 територіальних громад створено центри надання адміністративних послуг (табл. 2.5). Загалом функціонують 89 головних офісів ЦНАП, 23 філії, 252 віддалені робочі місця та 6 мобільних офісів, що забезпечує 370 точок доступу до адміністративних сервісів. Навіть в умовах воєнного стану центри продовжують розширювати перелік послуг: зокрема, більшість ЦНАП надають сервіси з оформлення паспортів громадянина України

та закордонних паспортів. Усі центри підключені до систем автоматизації, оснащені електронною чергою та інтегрованими цифровими сервісами, зокрема «єМалятко» і «Я Ветеран». У цілому Дніпропетровська область демонструє один із найвищих рівнів упровадження цифрових рішень у сфері адміністративних послуг, випереджаючи за цим показником сусідні регіони, зокрема Запорізьку та Харківську області.

Таблиця 2.5

**Основні показники про ЦНАП Дніпропетровської області
на 01 січня 2025 року**

Показник	Значення
Кількість точок доступу ЦНАП	370 (89 головних офісів, 23 філії, 252 віддалених робочих місця, 6 мобільних офісів)
Відсоток ЦНАП з Wi-Fi	100%
Скорочення часу обробки документів	35%
Кількість наданих послуг з початку 2024 року	1 430 623
Кількість соціальних послуг	Протягом 2024 року через ЦНАП надано 279 817 послуг соціального характеру (допомоги, пільги, субсидії, реєстрація ВПО тощо), що складає майже 20% від загальної кількості наданих послуг через ЦНАП регіону
Кількість наданих послуг ветеранам(-кам)та їх родинам	40 449 послуг (з них більше 15 000 послуг з початку 2024 року)

Джерело: [56]

Пріоритетними напрямками розвитку сфери адміністративних послуг у Дніпропетровській області є подальше розширення цифрових сервісів через платформу Дія, збільшення кількості інтегрованих послуг, зокрема для внутрішньо переміщених осіб, а також забезпечення безбар’єрного доступу до центрів надання адміністративних послуг для всіх соціальних груп населення. У 2024 році команда Дніпропетровської обласної військової адміністрації зосередила зусилля на тому, щоб мешканці області, передусім ветерани та ветеранки, могли отримувати необхідні адміністративні послуги безпосередньо у своїх громадах. Для захисників і захисниць України в кожному ЦНАП функціонує спеціальне єдине вікно «Я Ветеран», що спрощує доступ до відповідних сервісів і підвищує якість їх надання.

Культурна та спортивна інфраструктура, попри обмеження воєнного часу, зберігає важливу соціальну функцію, сприяючи психологічній підтримці населення та збереженню соціальної згуртованості. Бібліотеки, заклади культури, спортивні установи частково переорієнтували свою діяльність на волонтерські, реабілітаційні та соціально орієнтовані проекти.

Безпекова інфраструктура Дніпропетровської області є одним із ключових елементів життєзабезпечення регіону в умовах повномасштабної війни та прифронтового статусу. Пріоритетом обласної та місцевої влади стало формування розгалуженої системи цивільного захисту населення, здатної мінімізувати ризики для життя і здоров'я людей під час ракетних обстрілів, авіаційних ударів та інших загроз воєнного характеру.

Пріоритетними завданнями у сфері безпекової інфраструктури визначено модернізацію захисних споруд, упровадження цифрових систем оповіщення населення та посилення захисту об'єктів критичної інфраструктури. За даними звітів і протоколів комісій з техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, станом на 2024 рік у регіоні було оновлено близько 30 % укриттів, розташованих у закладах освіти, охорони здоров'я та інших критично важливих установах.

Важливим елементом системи життєстійкості області стали Пункти незламності, які забезпечують базові умови перебування населення під час тривалих відключень електроенергії. У цих пунктах доступні світло, вода, тепло, можливість зігрітися, випити гарячі напої, підзарядити мобільні пристрої та відпочити. Пункти незламності розгорнуті у старостатах, закладах освіти й культури, центрах соціальної підтримки та безпеки, а також у наметах екстрених служб. Станом на 2024 рік на території Дніпропетровської області функціонує понад 600 таких пунктів.

Загалом соціальна інфраструктура Дніпропетровської області функціонує в умовах підвищеного навантаження та ризиків, однак завдяки адаптивності, цифровізації та підтримці з боку держави й міжнародних партнерів зберігає

спроможність забезпечувати базові соціальні потреби населення та створює передумови для подальшого відновлення регіону.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дипломної роботи здійснено комплексний аналіз стану соціальної безпеки регіону на прикладі Дніпропетровської області, що дало змогу поєднати теоретичні положення з реальними соціально-економічними умовами розвитку території. У ході дослідження встановлено, що Дніпропетровська область відіграє важливу роль у національній економіці та характеризується вигідним географічним положенням, розвиненою промисловою базою й транспортно-логістичним потенціалом, водночас перебуваючи під суттєвим впливом воєнних загроз через близькість до зони активних бойових дій та значне міграційне навантаження

Оцінка ключових індикаторів соціальної безпеки засвідчила наявність негативних тенденцій у сфері доходів населення, зайнятості, демографічної динаміки та доступності соціальних послуг. Виявлено зростання соціальної вразливості окремих груп населення, насамперед внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, осіб з інвалідністю та малозабезпечених домогосподарств, що посилює навантаження на систему соціального захисту та регіональні бюджети

Аналіз основних соціальних загроз показав, що ключовими чинниками дестабілізації соціальної безпеки регіону є наслідки повномасштабної війни, руйнування та зношеність інфраструктури, дисбаланси на регіональному ринку праці, дефіцит фінансових ресурсів, а також зростання соціальної напруженості в громадах. Додатково загострюються проблеми житлового забезпечення, доступу до медичних і реабілітаційних послуг, психологічної підтримки населення та інтеграції ВПО в місцеві соціально-економічні процеси

Узагальнення результатів другого розділу свідчить, що поточний стан

соціальної безпеки Дніпропетровської області характеризується підвищеним рівнем ризиків і загроз, які мають системний характер і потребують комплексного реагування. Отримані висновки підтверджують необхідність переходу від фрагментарних заходів соціальної підтримки до цілісної регіональної політики зміцнення соціальної безпеки, орієнтованої на відновлення людського потенціалу, підвищення якості життя населення та зниження соціальної вразливості в умовах воєнних і повоєнних трансформацій.

РОЗДІЛ 3

НАПЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

3.1 Узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду забезпечення соціального захисту населення

Питання особливостей зарубіжного досвіду соціального захисту населення перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, Т. Венгуренко та А. Ясентюк, аналізуючи міжнародну практику соціального захисту, запропонували типологізацію базових моделей соціального страхування [8].

Вагоме значення має робота І. Ю. Марко, Є. І. Марко та І. М. Чернишова, у якій узагальнено зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців. Автори підкреслюють, що належний рівень матеріального й фінансового забезпечення, гарантований державою, є ключовою передумовою ефективного функціонування збройних сил будь-якої країни [31].

Більш вузькоспеціалізованим є дослідження О. Бурлаки, присвячене міжнародному досвіду соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також можливостям його адаптації в Україні. Значну увагу автор приділяє формуванню стандартів виховання у прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу та інших формах сімейного виховання [6].

Американську модель надання соціальних виплат, її структуру, перелік і умови отримання досліджували С. В. Мішина та О. Ю. Мішин. У своїх працях вони окреслили ключові характеристики системи соціального захисту США, серед яких підтримка осіб, що зазнали впливу соціальних ризиків; спрямованість допомоги переважно на населення, яке не має стабільних джерел доходу та можливостей до самозабезпечення; адресний характер і обов'язкова верифікація соціальних виплат; високий рівень інформованості громадян щодо доступних форм підтримки; активне впровадження цифрових сервісів, а також розгалужена система допомоги безробітним [34].

У наукових працях І. М. Миценко та Т. В. Решитько основну увагу зосереджено на формуванні пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання соціального захисту осіб, зайнятих в особистих селянських господарствах (Миценко, 2018). Дослідження М. М. Любецької присвячене аналізу особливостей надання соціальних послуг і здійснення соціального супроводу сімей та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, у країнах Європи та США [29].

О. В. Степанова дослідила провідні зарубіжні практики фінансування системи соціального захисту та її окремих секторів у централізованих і децентралізованих державах, а також визначила принципи розподілу фінансових повноважень між різними рівнями влади в країнах ЄС [62].

Л. А. Гордієнко у своїх працях проаналізувала зарубіжні підходи до фінансування соціальних програм та особливості їх упровадження в українських умовах, зосередивши увагу на спільному фінансуванні соціальних ініціатив державними органами та міжнародними організаціями, зокрема ЮНЕСКО і ЮНІСЕФ [12].

Дослідник М. І. Бондар здійснив узагальнення світового досвіду реалізації державної політики у сфері соціального захисту в країнах Європи та Америки, визначив напрями підвищення її ефективності та окреслив основні моделі функціонування систем соціального захисту населення [4].

А. Л. Помаза-Пономаренко проаналізувала стан забезпечення соціального розвитку та регіональної безпеки в європейських країнах, на основі чого окреслила ключові напрями подальшого соціального розвитку України в контексті зміцнення її безпеки [47].

Отже, узагальнення наукових досліджень свідчить, що зарубіжний досвід соціального захисту населення охоплює широкий спектр питань — від нормативно-правового регулювання та фінансування соціальних програм до забезпечення соціальних гарантій окремих вразливих груп населення. У працях вітчизняних учених акцентується увага на ефективності різних моделей соціального захисту, важливості адресності й верифікації соціальної допомоги,

ролі держави та міжнародних організацій у фінансуванні соціальних програм, а також на необхідності адаптації кращих міжнародних практик до національних умов. Загалом результати досліджень підтверджують доцільність використання зарубіжного досвіду як підґрунтя для вдосконалення системи соціального захисту в Україні з урахуванням сучасних соціально-економічних і безпекових викликів.

Кожна держава характеризується власною специфікою функціонування системи соціального захисту населення, однак за наявності спільних ознак їх можливо узагальнювати та класифікувати. У науковій літературі найчастіше виокремлюють такі моделі соціального захисту, як континентальна, англосаксонська, скандинавська, південноєвропейська та неоліберальна (табл.3.1). Водночас слід зауважити, що в науковому середовищі відсутня єдина позиція щодо кількості цих моделей та набору їх характерних рис, що зумовлює різноманітність підходів до їх типологізації.

Таблиця 3.1

Характеристика моделей соціального захисту населення

Модель	Характеристика	Країни
1	2	3
Континентальна	Базується на соціальному страхуванні, основним джерелом соціальних виплат є страхові внески роботодавців та працівників, існує прямопропорційна залежність між трудовим стажем працівника та рівнем його соціального захисту. Допускає мінімальну соціальну допомогу особам без страхового стажу.	Німеччина, Австрія, Угорщина, Бельгія
Англосаксонська	Базується на універсальності та стандартизації соціального захисту населення, передбачає національну всеохопленість соціальними гарантіями з низькими соціальними виплатами, що фінансуються як з фондів соціального страхування, так і з державного та місцевих бюджетів.	Велика Британія, Ірландія
Скандинавська	Базується на значному перерозподілі доходів між багатими та бідними за рахунок прогресивної шкали оподаткування, забезпечує високий рівень соціальних гарантій для всіх громадян, соціальне страхування є другорядним, проте його значення поступово зростає.	Данія, Швеція, Норвегія та Фінляндія

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Південно-європейська	Базується на інститутах громадянського суспільства, де більшість функцій соціального захисту перекладені на сім'ю та родичів, характеризується низьким рівнем та асиметричністю соціальних видатків.	Італія, Іспанія, Греція, Португалія
Неоліберальна	Базується на соціальному партнерстві між роботодавцями та найманими працівниками за посередництва профспілок, держава втручається лише за потреби вирішити конфліктні ситуації чи забезпечити мінімальні соціальні гарантії.	Сполучені Штати Америки

Джерело: [23]

Континентальну систему соціального захисту населення започаткував перший канцлер Німецької імперії Отто фон Бісмарк, який з метою зниження соціальної напруги вперше запровадив на загальнодержавному рівні соціальне страхування — пенсійне, медичне, а також страхування на випадок інвалідності й нещасних випадків.

Основою континентальної моделі є соціальне страхування, при якому рівень соціального захисту безпосередньо залежить від тривалості трудового стажу та розміру сплачених страхових внесків роботодавців і працівників. Соціальні виплати мають пряму залежність від суми внесків.

Сьогодні ця модель характерна для Німеччини, Австрії, Угорщини, Бельгії та інших країн, що історично перебували під впливом Німецької імперії. Водночас сучасна континентальна система зазнала змін і доповнюється державною соціальною допомогою для малозабезпечених осіб, які не мають трудового стажу з об'єктивних причин. Таким чином, відбувається поступовий відхід від класичної моделі Бісмарка та зростає роль бюджетного фінансування соціальної сфери.

Англосаксонську модель соціального захисту розробив Генрі Вільям Беверідж; у Європі вона поширена насамперед у Великій Британії та Ірландії. Для цієї моделі характерна універсальність соціального захисту, тобто його поширення на всіх громадян, які потребують підтримки, а також уніфікація соціальних послуг завдяки стандартизації та чіткому регулюванню порядку

нарахування і отримання соціальних допомог, пенсій, субсидій і пільг. Важливим принципом є також національна солідарність у фінансуванні соціальної сфери.

Фінансування соціального захисту в межах англосаксонської моделі здійснюється як за рахунок страхових фондів, так і з державного та місцевих бюджетів. Зокрема, сімейні виплати й витрати на охорону здоров'я покриваються з державного бюджету, тоді як інші види соціальних виплат фінансуються за рахунок страхових внесків працівників і роботодавців. Порівняно з континентальною, ця модель характеризується нижчим рівнем страхових виплат, але значно ширшим охопленням населення системою соціального забезпечення.

У таких економічно розвинутих країнах, як Данія, Швеція, Норвегія та Фінляндія, сформувалася скандинавська модель соціального захисту, що гарантує високий рівень соціальної підтримки для всіх громадян. Вона характеризується широким охопленням соціальних ризиків і складних життєвих ситуацій, а надання основних соціальних послуг і допомог не має прямої залежності від обсягу сплачених страхових внесків.

Високий рівень соціальних виплат у межах цієї моделі забезпечується завдяки активній політиці перерозподілу доходів, що потребує ефективних інституцій, високої податкової дисципліни та суспільної підтримки принципів загального добробуту. Основним джерелом фінансування виступає широка база оподаткування з прогресивною шкалою, тоді як страхові внески роботодавців і працівників відіграють допоміжну роль.

У класичному вигляді для скандинавської моделі було характерне добровільне страхування на випадок безробіття, яке здійснювалося через профспілкові організації й не залежало безпосередньо від державної політики. Соціальний захист забезпечувався переважно за рахунок податкових надходжень. Водночас сучасні економічні та енергетичні кризи, а також наслідки пандемії та воєнних подій в Україні зумовили тенденцію до скорочення державних соціальних видатків і поступового зростання ролі соціального

страхування.

Південноєвропейська модель соціального захисту притаманна Італії, Іспанії, Греції та Португалії. Вона сформувалася порівняно нещодавно, перебуває на стадії розвитку та має перехідний характер. Для цієї моделі властивий відносно невисокий рівень соціальних виплат, при цьому значна частина функцій соціального забезпечення покладається на сім'ю та родинне оточення. Відтак провідну роль у соціальному захисті відіграють родинні зв'язки та інститути громадянського суспільства, тоді як держава реалізує переважно пасивну соціальну політику, спрямовану на часткову компенсацію втрати доходів окремих соціальних груп. Характерною рисою цієї моделі є також нерівномірність структури соціальних видатків. Зокрема, в Італії значну частку соціальних витрат становлять пенсійні виплати, тоді як фінансування допомоги у зв'язку з материнством, малозабезпеченістю чи безробіттям є суттєво нижчим.

Неоліберальна модель соціального захисту властива Сполученим Штатам Америки та ґрунтується на переважно самостійному врегулюванні питань соціального забезпечення між роботодавцями і найманими працівниками. Основними інструментами виступають колективні договори, корпоративні соціальні та пенсійні фонди, а захист прав працівників забезпечується профспілками. Роль держави в цій моделі обмежується встановленням мінімальних соціальних гарантій, контролем за їх дотриманням і виконанням арбітражних функцій у разі виникнення трудових конфліктів.

Проаналізувавши зарубіжні підходи до соціального захисту населення, можна дійти висновку, що вітчизняна система вирізняється надмірною складністю, значною фрагментованістю нормативно-правового регулювання та охоплює дуже широкий контингент отримувачів соціальної підтримки. В Україні істотна частка домогосподарств користується житловими субсидіями в опалювальний період, значною є кількість пільговиків, а також постійно зростає чисельність внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій та інших категорій населення, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Порівняння національної моделі соціального захисту з моделями,

поширеними в економічно розвинених країнах, засвідчує доцільність її подальшої модернізації шляхом поєднання сильних сторін англосаксонської, континентальної та скандинавської моделей із одночасним усуненням їх недоліків. Зокрема, варто запозичити з англосаксонської моделі підходи до оптимізації кола отримувачів пільг і соціальної допомоги, зі скандинавської — принцип всеохопного соціального страхування з максимальним охопленням населення та мінімальним фінансовим навантаженням, а з континентальної — стабільність законодавчої бази та чіткість правил надання соціальних виплат. Формування збалансованої та ефективної системи соціального захисту сприятиме зниженню соціальної напруги, підвищенню рівня соціальної безпеки й зміцненню політичної та економічної стабільності держави загалом.

Окремого аналізу потребує американський досвід надання соціальних виплат, який вирізняється високим рівнем поінформованості населення про можливості отримання соціальної допомоги, її чіткою адресністю та верифікованістю, а також індивідуалізованим підходом до кожного отримувача соціальних послуг. Узагальнення практик США свідчить про доцільність їх часткової адаптації у вітчизняній системі соціального захисту, зокрема шляхом підвищення ефективності соціального аудиту та розширення повноважень соціальних інспекторів щодо перевірки обґрунтованості призначення допомог. Важливим є також розвиток і розширення функціоналу соціальних онлайн-сервісів із забезпеченням їх доступності незалежно від місця проживання та платформи користування, у тому числі через портал «Дія». Крім того, доцільним є впровадження програм тимчасової продуктової підтримки для малозабезпечених верств населення, запровадження загальнообов'язкового медичного страхування з диференційованим підходом до різних соціальних груп, а також модернізація системи допомоги з безробіття через розвиток стимулюючих програм самозайнятості.

Узагальнення передового зарубіжного досвіду у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства й батьківства дає підстави окреслити низку перспективних напрямів підвищення ефективності цієї системи в Україні.

Насамперед ідеться про активізацію процесів деінституціалізації та зменшення надмірної регламентації опіки над дітьми, позбавленими батьківського піклування, шляхом розвитку сімейних форм виховання та застосування фінансового принципу «гроші ходять за дитиною». Важливим напрямом є також стимулювання народжуваності, розвиток інституту прийомної сім'ї та дитячих будинків сімейного типу з урахуванням досвіду Німеччина та Польща, зокрема через запровадження суттєвих податкових пільг, розмір яких залежить від кількості народжених або взятих під опіку дітей. Окремої уваги потребує розроблення й законодавче закріплення стандартів виховання дітей, позбавлених батьківської опіки, у прийомних сім'ях та відповідних закладах за прикладом Велика Британія.

Загалом для адміністративно-правового регулювання системи соціального захисту в розвинутих країнах характерні такі тенденції, як поступове розширення переліку та підвищення якості соціальних послуг, пріоритетна підтримка дітей з особливими потребами й тих, хто позбавлений батьківського піклування, децентралізація повноважень із переданням фінансових ресурсів на місцевий рівень, активне залучення громадських організацій, волонтерських і благодійних структур, формування конкурентного середовища серед надавачів соціальних послуг, а також забезпечення права громадян на соціальне обслуговування і постійний контроль за його якістю.

3.2 Інструментарій подолання проблем соціальної вразливості населення Дніпропетровського ргіону

Перспективи соціального розвитку регіонів України є не лише ключовою умовою забезпечення сталого розвитку, а й важливим індикатором регіональної безпеки як у період воєнних дій, так і на етапі подальшого повоєнного відновлення. Актуальність цього напрямку зумовлюється насамперед

необхідністю гарантування соціальної безпеки населення та комплексної оцінки якості його життя.

Соціально-економічні та суспільно-політичні трансформації, а також повномасштабна збройна агресія РФ проти України спричинили суттєве загострення наявних і формування нових загроз розвитку соціальної сфери Дніпропетровської області. Для регіону визначальними викликами стійкості соціальної системи стали масова внутрішня міграція населення, значне навантаження на соціальну інфраструктуру, ризики виснаження трудового та інтелектуального потенціалу, а також послаблення соціально-демографічної безпеки внаслідок інтенсивних міграційних процесів. Стрімке зростання чисельності внутрішньо переміщених осіб за умов обмежених ресурсів територіальних громад зумовило підвищення соціально-економічної напруги в області, що проявляється у розширенні масштабів соціальної вразливості та бідності, погіршенні матеріального становища ВПО, дефіциті доступного житла та фінансовій неспроможності орендувати тимчасове помешкання, вимушеному спільному проживанні з родичами або місцевими мешканцями. Додатковими проблемами залишаються втрата постійної зайнятості, поширення неформальної та нестабільної праці серед ВПО на регіональному ринку праці, зростання прекарних форм зайнятості, потреба у підвищенні кваліфікації, навчанні та перекваліфікації, обмежений доступ до безоплатних медичних послуг, а також виникнення соціальних напружень і конфліктів з місцевим населенням та органами влади, що супроводжуються проявами упередженого ставлення до внутрішньо переміщених осіб.

Попри різке загострення соціальних проблем унаслідок повномасштабної війни, зокрема зростання чисельності внутрішньо переміщених осіб, втрати доходів і житла, Дніпропетровська область має власну специфіку соціально-економічного розвитку. Вона пов'язана передусім із посиленням внутрішньорегіональних диспропорцій, значним навантаженням на соціальну та виробничу інфраструктуру, а також трансформацією ролі регіону в національній економіці як прифронтової та приймаючої території.

Додатковими викликами стали активізація зовнішньої та внутрішньої міграції населення, зростання соціального напруження внаслідок втрат людського потенціалу, зокрема відтоку молоді, студентства, кваліфікованих фахівців і робітничих кадрів, а також розбалансування регіонального ринку праці та поширення нестабільних форм зайнятості.

Сукупність зазначених чинників формує середовище підвищеної соціальної вразливості області та суттєво впливає на перспективи її соціально-економічного розвитку. Водночас нерівномірність розвитку окремих територій Дніпропетровської області, відмінності між великими промисловими центрами та периферійними громадами, а також вплив воєнних ризиків зумовлюють різний рівень соціальної вразливості населення, що актуалізує потребу в диференційованих підходах і механізмах її зниження на регіональному рівні.

З метою подолання наявних проблемних аспектів, мінімізації соціальних ризиків і загроз, а також підвищення результативності регіональної політики, спрямованої на зниження соціальної вразливості та посилення соціальної резильєнтності населення, доцільним є впровадження комплексної системи заходів у межах спеціальної регіональної Програми подолання викликів соціальної вразливості населення Дніпропетровської області в умовах війни та повоєнного відновлення. Концептуально така Програма має ґрунтуватися на аналізі стану та динаміки проблеми, чіткому визначенні мети й завдань, формуванні пріоритетних напрямів реалізації, належному фінансовому забезпеченні, ефективній системі організації та контролю виконання заходів, а також оцінюванні результатів її впровадження. Ключовою метою державної та регіональної політики в цьому контексті є формування середовища з високим рівнем соціальної резильєнтності населення, здатності до самозабезпечення, соціального відтворення й розвитку, а також забезпечення стабільного функціонування та сталого розвитку соціальної сфери області. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання стратегічних завдань, пов'язаних зі стабілізацією регіонального ринку праці та повноцінним використанням інтелектуально-кадрового потенціалу, підвищенням рівня і якості життя

населення, посиленням соціальної інклюзії в умовах трансформації структури суспільства, досягненням демографічної стійкості, забезпеченням природно-техногенної й екологічної безпеки, а також гарантуванням безпеки споживання. У цілому проактивна політика зниження соціальної вразливості населення Дніпропетровської області має стати важливою складовою регіонального розвитку та чинником зміцнення соціальної стабільності в умовах воєнних і повоєнних трансформацій. Вона має опиратися на комплекс взаємопов'язаних механізмів економічного, соціального та інфраструктурного характеру, що забезпечують системний вплив на зниження рівня соціальної вразливості населення та посилення соціальної резильєнтності регіону.

Пріоритетами економічного механізму подолання соціальної вразливості населення Дніпропетровського регіону доцільно визначити розвиток регіонального ринку праці, активізацію економічної діяльності населення та ефективне використання потенціалу релокованого і місцевого бізнесу в умовах воєнних і повоєнних трансформацій.

Ключовими орієнтирами регіональної політики у сфері зайнятості мають стати подолання дисбалансів на ринку праці та стабілізація просторового розвитку області, скорочення рівня безробіття, створення якісних і безпечних робочих місць, а також залучення додаткових трудових ресурсів.

Важливого значення набуває узгодження професійно-кваліфікаційної структури попиту і пропозиції робочої сили, підвищення ефективності, безпечності та інклюзивності праці шляхом інтеграції на ринок праці демобілізованих військовослужбовців, ветеранів і осіб з інвалідністю внаслідок війни, внутрішньо переміщених осіб, а також громадян, які повертаються з-за кордону.

Окрему увагу слід приділяти посиленню соціально-трудової захищеності найбільш уразливих груп населення. У цьому контексті інструменти регіональної економічної політики мають бути спрямовані на мінімізацію негативного впливу повномасштабної війни на сферу зайнятості, формування потенціалу повоєнного відновлення регіонального ринку праці, створення нових

можливостей для зайнятості та самозайнятості населення, подолання системних проблем функціонування ринку праці й зменшення структурних асиметрій між територіями області.

У стратегічній перспективі пріоритетним завданням залишається забезпечення конкурентоспроможності ринку праці Дніпропетровської області та поступове зближення механізмів його регулювання з кращими європейськими практиками в умовах євроінтеграції та подолання наслідків збройної агресії РФ проти України.

З урахуванням специфіки воєнного періоду ключовими складовими соціального механізму зниження соціальної вразливості населення Дніпропетровської області є посилення системи підтримки внутрішньо переміщених осіб та забезпечення демографічної стійкості територіальних громад регіону.

Пріоритети політики щодо зменшення соціальної вразливості ВПО в області мають концентруватися на комплексній інформаційно-просвітницькій роботі з роз'яснення прав, гарантій і можливостей ВПО на рівні громад, упровадженні ефективних механізмів координації та контролю за наданням фінансово-матеріальної допомоги з боку держави, міжнародних організацій і волонтерських структур, а також запобіганні корупційним ризикам і нецільовому використанню ресурсів.

Важливим напрямом залишається розв'язання житлових проблем ВПО шляхом розширення пропозиції доступного орендного житла, розвитку житлового фонду соціального призначення, надання адресної матеріальної допомоги та запровадження пільгових іпотечних програм для придбання власного житла.

Не менш актуальним є зниження рівня безробіття серед ВПО та посилення їх мотивації до праці через створення нових робочих місць, використання потенціалу релокованого бізнесу, підвищення трудової мобільності, а також стимулювання роботодавців до працевлаштування ВПО шляхом застосування фінансових і податкових інструментів.

Окрему увагу доцільно приділяти підвищенню доступності безоплатних соціальних послуг для ВПО, передусім у сфері охорони здоров'я, реабілітації та правової допомоги, із дотриманням принципу пріоритетності для найбільш уразливих категорій населення, зокрема дітей, осіб з інвалідністю, людей похилого віку та вагітних жінок.

Реалізація цих заходів потребує підвищення якості соціальних послуг як для ВПО, так і для місцевого населення, модернізації матеріально-технічної бази комунальних закладів, зокрема шляхом оновлення медико-діагностичного обладнання з використанням сучасних фінансових інструментів.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дипломної роботи розроблено й обґрунтовано напрями підвищення рівня соціальної безпеки регіону в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення на прикладі Дніпропетровської області. Узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду засвідчило, що сучасні моделі забезпечення соціальної безпеки на регіональному рівні базуються на комплексному поєднанні економічних, соціальних та управлінських інструментів, орієнтованих на розвиток людського потенціалу, зниження соціальних ризиків і зміцнення соціальної стійкості територій

У роботі доведено, що перспективи соціального розвитку слід розглядати як ключовий індикатор регіональної безпеки, оскільки саме вони відображають здатність регіону забезпечувати належну якість життя населення, адаптуватися до кризових умов і відновлювати соціально-економічний потенціал. Обґрунтовано стратегічні пріоритети зміцнення соціальної безпеки Дніпропетровської області, серед яких визначальними є стабілізація ринку праці, підтримка внутрішньо переміщених осіб і ветеранів, підвищення доступності та якості соціальних послуг, розвиток соціальної інфраструктури й посилення

інституційної спроможності органів влади.

Особливу увагу приділено формуванню інструментарію реалізації регіональної соціальної політики, який передбачає використання економічних, соціальних та інфраструктурних механізмів як взаємодоповнювальних складових єдиної системи управління соціальною безпекою. Доведено, що їх узгоджене застосування дозволяє мінімізувати вплив фінансових, соціальних, технічних і безпекових загроз, характерних для воєнного періоду, та створити передумови для підвищення соціальної резильєнтності населення.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено комплексне дослідження стану та проблем забезпечення соціальної безпеки регіону в умовах воєнного стану на прикладі Дніпропетровської області. У ході дослідження доведено, що соціальна безпека є багатовимірною категорією, яка виступає невід'ємною складовою національної та регіональної безпеки і безпосередньо пов'язана з рівнем якості життя населення, розвитком людського потенціалу та ефективністю державної соціальної політики.

Теоретико-методологічний аналіз дозволив узагальнити наукові підходи до трактування соціальної безпеки, систематизувати фактори, загрози та ризики її забезпечення, а також обґрунтувати доцільність використання індикаторного підходу до оцінювання її рівня на регіональному рівні. Встановлено, що в умовах повномасштабної війни традиційні соціальні ризики істотно посилюються та доповнюються новими викликами, зумовленими масовою внутрішньою міграцією, зростанням чисельності вразливих груп населення, руйнуванням інфраструктури та обмеженістю фінансових ресурсів.

Аналіз соціально-економічного стану Дніпропетровської області засвідчив, що регіон, зберігаючи важливе економічне та логістичне значення для країни, одночасно зазнає значного навантаження на соціальну сферу. Виявлено погіршення окремих індикаторів соціальної безпеки, зростання соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, осіб з інвалідністю та малозабезпечених верств населення, а також посилення соціальної напруженості в територіальних громадах. Це свідчить про наявність системних проблем у сфері соціального захисту та необхідність удосконалення регіональної соціальної політики.

У роботі обґрунтовано напрями підвищення рівня соціальної безпеки регіону, які базуються на поєднанні економічного, соціального та інфраструктурного механізмів. Доведено, що ключовими стратегічними пріоритетами мають стати стабілізація регіонального ринку праці, підтримка

зайнятості та підприємницької активності, підвищення доступності й якості соціальних, медичних і реабілітаційних послуг, розвиток соціальної інфраструктури та посилення інституційної спроможності органів державної влади й місцевого самоврядування.

Прогнозна оцінка ефективності запропонованих заходів підтвердила, що їх реалізація сприятиме зниженню рівня соціальної вразливості населення, підвищенню соціальної резильєнтності регіону, зменшенню соціальних ризиків і створенню передумов для сталого соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області в умовах воєнних і повоєнних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антошкін В. К. Рівень і якість життя населення регіонів та їх вплив на соціально-економічну безпеку. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 1. С. 95-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2014_1_22
2. Антошкін В. К. Сутність соціально-економічної безпеки регіонів та її зв'язок з національною безпекою держави. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 3. С. 17-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2014_3_5
3. Баланс ринку вугілля для коксування в Україні. GMK Center. 2024. URL: https://gmk.center/wp-content/uploads/2024/12/Ukr_coking-coal-market.pdf
4. Бондар М.І. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10>
5. Борейко Н. М., Параниця С. П. Соціальна безпека як потенціал розвитку регіону України. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 123–126. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.5.123>
6. Бурлака О. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.1.11>
7. Варналій З. С. Особливості соціальної безпеки людини в умовах війни та повоєнного відновлення // Соціальна безпека людини в умовах війни: сутність, особливості та шляхи забезпечення : матеріали круглого столу (м. Київ; Одеса, 28–30 червня 2023 р.). Київ; Одеса : Знання України. 2023. С. 13–16.
8. Венгуренко Т., Ясентюк А. Зарубіжний досвід соціального страхування та перспективи його застосування в Україні. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 4. С. 118–124. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.118>
9. Верховод І. Поточні виклики та загрози реалізації соціальної

політики в умовах воєнного стану. *Вчені записки*. 2024. Випуск 36 (3). DOI 10.33111/vz_kneu.36.24.03.01.005.011

10. Весельська Л. А. Соціальна безпека: проблема визначення. *Науковий вісник Академії муніципального управління : збірник наукових праць*. 2010. № 3. С. 457-461.

11. Головне управління статистики у дніпропетровській області. Офіційний вебсайт. URL: <http://www.dneprstat.gov.ua/>

12. Гордієнко Л. А. Зарубіжний досвід фінансування соціальних програм та особливості його впровадження в Україні. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2020. № 4. С. 25–33. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.4.2020.25-33>

13. Григорук П., Хрущ Н. Інтегральне оцінювання рівня та динаміки інноваційного потенціалу регіону. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. №3. С. 109-129.

14. Давидюк О. О., Ільчук Л. І. Критерії, показники та індикатори соціальної безпеки (спроба аналізу) / Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України та НАН. 2013.

15. Держстат. URL: <https://stat.gov.ua/uk>

16. Дніпропетровський регіон. Dnipropetrovsk Investment Agency. URL: <https://dia.dp.gov.ua/>

17. Завора Т., Чепурний О. Аналіз та оцінка індикаторів стану соціальної безпеки України. *Ефективна економіка*. 2012. № 9. С. 37-49. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1365>

18. Залізко В. Д. Соціальна безпека сільських територій: проблеми та перспективи. *Агросвіт*. 2014. № 11. С. 21-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2014_11_5.

19. Звіт про стратегічну екологічну оцінку проекту програми соціально-економічного та культурного розвитку Дніпропетровської області на 2025 рік. Дніпропетровська обласна військова адміністрація. 2025. URL: <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/ekologiya-pro-oblast/strategichna-ekologichna->

20. Іванісов О. В. Соціальний захист як інструмент забезпечення соціальної безпеки населення України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 1. С. 46-50. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-7>
21. Кальницька М. Соціальна безпека: поняття та рівні дослідження. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Випуск 17. С. 566-571. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/118.pdf>
22. Коленда Н. В. Соціальна безпека населення та її основні складові. *Modern and directions of theoretical and applied researches*. 2013. March. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer30/776.pdf> (дата звернення: 24.12.2025).
23. Колосок А., Белкіна-Ковальчук О. Зарубіжний досвід соціального захисту населення. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 6, С. 31–37, DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.10>
24. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, станом на 01 січня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.12.2025)
25. Копенгагенська декларація про соціальний розвиток. Декларація № 995_505 від 01.01.1995. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_505 (дата звернення: 20.11.2025)
26. Копитко М. І., Вінічук М. В., Верескля М. Р. Економіко-математичні методи та моделі в системі зміцнення соціальної компоненти економічної безпеки України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. № 2. С. 302–312. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2017_2_39.
27. Краус Н. М. Соціальна безпека на різних рівнях економічної агрегації. *Економіка і регіон*. 2013. № 5. С. 189–193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2013_5_32
28. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист : навч. посібн. із соц. політики / Е. Лібанова, О. Палій.– К. : Вид-во "Основи", 2004. – 491 с.
29. Любецька М. М. Аналіз зарубіжного досвіду надання соціальних

послуг, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 19. С. 109–116. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/19_2018/24.pdf (дата звернення: 3.12.2025)

30. Магальяс А. І. Соціальна безпека як пріоритетна складова національної безпеки України. URL: http://www.rusnauka.com/32_PWMN_2009/Economics/55211.doc.htm

31. Марко І. Ю., Марко Є. І., Чернишова І. М. Зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців. *Історичні, соціальні та організаційні аспекти проблем дослідження воєнної науки та освіти*. 2019. № 2(66). С. 135–142. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2019-2-66/135-142>

32. Мельникова О. А. Соціальна безпека регіону: сутність та способи протидії загрозам. *Ефективна економіка*. 2018. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_5_66

33. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/dnepropetrovskaya/>

34. Мішина С. В., Мішин О. Ю. Американський досвід надання соціальних виплат. *Економіка та держава*. 2021. № 9. С. 80–86. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.9.80>

35. Новікова О. Ф., Сидорчук О. Г. Соціальні небезпеки та їх наслідки в умовах збройного конфлікту на Сході України. *Науковий часопис Академії національної безпеки*. 2017. № 1/2. С. 149–161.

36. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О.Ф. Новікова. – Донецьк : Вид-во ІЕП НАН України, 1997. – 460 с.

37. Онищенко С., Пугач О. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм упередження: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2015. 337 с. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/14726/1/Монографія%20Загрози%20економічній%20безпеці.pdf>

38. Опендатабот. URL: <https://opendatabot.ua/>

39. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави / Г.А. Пастернак-Таранушенко. – К. : Ін-т держ. упр. і самоврядування при КМ України, 1994. – 112 с
40. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/>
41. Пирожков С. Національна стійкість України: стратегія забезпечення. *Український географічний журнал*. 2022. № 2. С. 3-10. DOI: <https://doi.org/10.15407>
42. Підлипна Р. П. Методологічні засади тлумачення дефініції "соціальна безпека. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.2. С. 275-280. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2015_25
43. Підлипна Р. П. Теоретико-методологічні основи соціальної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 1. С. 97–100. URL: http://www.visnyk-ekon-old.uzhnu.edu.ua/images/pubs/45/45_21.pdf
44. Підтримка діяльності, диджиталізація та нові ринки – у фокусі регіонального бізнесу. *Європейська Бізнес Асоціація*. 2024. URL: <https://eba.com.ua/pidtrymka-diyalnosti-dydzhytalizatsiya-ta-novi-rynky-u-fokusi-regionalnogo-biznesu/>
45. Подольська Є. А., Назаркін П. О. Новий сенс й інноваційні способи забезпечення соціальної безпеки. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Соціологія і політичні науки*. 2015. Т. 20, Вип. 2. С. 19-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_sip_2015_20_2_4.
46. Подольська Є.А. Новий сенс й інноваційні способи забезпечення соціальної безпеки / Є.А. Подольська, П.О. Назаркін // *Вісник Одеського національного університету. Серія : Соціологія і політичні науки*. – 2015. – Т. 20. – Вип. 2. – С. 19–25
47. Помаза-Пономаренко А. Л Зарубіжний досвід забезпечення державою соціального розвитку та регіональної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. 1(49). С. 1–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2016_1_31 (дата звернення: 4.12.2025).

48. Поплавська О. Соціальна безпека: нові виміри в сучасному глобальному середовищі. *Галицький економічний вісник*. 2022. Т. 75. № 2. С. 21–29. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.02.021

49. Приятельчук А. О. Соціальна безпека в контексті управління розвитком суспільних відносин / А. О. Приятельчук, О. М. Іщенко // Альманах. Філософські проблеми гуманітарних наук. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2010. – № 19. – С. 135-140.

50. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України. Мінекономіки (з 2005 р.); Наказ, Методика від 02.03.2007 № 60. Втрата чинності від 29.10.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-0715> (дата звернення: 20.11.2025)

51. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Мінекономрозвитку України; Наказ від 29.10.2013 № 1277. Втрата чинності від 11.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v1277731-13> (дата звернення: 20.11.2025)

52. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII станом на 5 жовтня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 20.11.2025)

53. Про основи національної безпеки України. Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. Втрата чинності від 08.07.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 20.11.2025)

54. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року "Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року" Указ Президента України від 11.08.2021 № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021>

55. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". Указ Президента України; Стратегія від 26.05.2015 № 287/2015 станом на 16 вересня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 20.11.2025)

56. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Дніпропетровської області. Дніпропетровська обласна військова адміністрація. 2025. URL: <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/ekologiya-pro-oblast/strategichna-ekologichna-ocinka/programa-soc-ekonom-kult-rozvitku-obl>

57. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Соціальний захист». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/social-protection.pdf>

58. Регіональний людський розвиток : Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України, 2017 - 65 с.

59. Сиченко О. О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Сер. : Державне управління. 2012. Т. 186, Вип. 174. С. 34-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_186_174_8

60. Скуратівський В., Линдюк О. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення. *Вісник Національної академії державного управління*. 2011. №3. С. 194-204.

61. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія / Новікова О. Ф., Сидорчук О. Г., Панькова О. В. та ін. Львів ; Київ : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.

62. Степанова О. В. Фінансування соціального захисту в умовах децентралізації: зарубіжний досвід та національні реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 22. С. 73–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_22_16 (дата звернення: 4.12.2025).

63. Стратегія розвитку Дніпропетровської області до 2027 року. Дніпропетровська обласна військова адміністрація. 2025. URL: <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/rozvitok-regionu/strategiya-rozvitku/proekt-strategiyi-rozvitku-dnipropetrovskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku>

64. Язлюк Б. О. Стратегії модернізації як напрям інноваційного

підвищення соціально–економічної безпеки та подолання асиметрії регіонів. *Інноваційна економіка*. 2013. № 3. С. 149–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_3_35.

65. Ястремська О. М. Застосування теорії нечітких множин для якісного розмежування характеристик підприємств (на прикладі підприємств машинобудівної, харчової та легкої промисловості). *Економіка розвитку*. 2006. №3. С. 95–101. URI: <https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/37441>

66. Ястремська О. М., Стаматін О. В., Ястремська О. О. Якість трудового життя: оцінювання та підвищення : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2015. 224 с. 17.

67. Draft Ukraine Recovery Plan. Materials of the “Social protection” working group. The National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War. 2022

68. Open Budget – Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

69. Szukalski B. What's new in ArcGIS Online. 2021. URL: <https://www.esri.com/arcgis-blog/products/arcgis-online/announcements/whats-new-arcgis-online-april-2021>